



JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Felicia Holme

Restriktiv restriktionsanvändning

Om möjliga åtgärder för att begränsa restriktionerna på svenska häkten

JURM02 Examensarbete
Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Christoffer Wong

Termin för examen: Period 1 HT2017

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställning	8
1.3 Metod och perspektiv	8
1.4 Material och tidigare forskning	10
1.5 Avgränsningar och begreppsförklaringar	12
1.5.1 Avgränsningar	12
1.5.2 Terminologi	13
1.6 Disposition	15
2 OMEDELBARHET, KONCENTRATION OCH MUNTlighet	17
2.1 Allmänt om principerna	17
2.2 Principernas förhållande till restriktionsanvändandet	22
2.3 Principerna i Danmark och Norge	23
2.3.1 Huvudregler och relevanta undantag i Danmark	23
2.3.2 Huvudregler och relevanta undantag i Norge	24
3 FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR HÄKTNING	26
3.1 Allmänt om häktning	26

3.2	Lika straffsatser som förutsättning för jämförelse	27
3.3	De svenska häktningsreglerna	29
3.3.1	Häktningsförfarandet	29
3.3.2	Förutsättningar för häktning i Sverige	30
3.4	De danska häktningsreglerna	32
3.4.1	Häktningsförfarandet	32
3.4.2	Förutsättningar för häktning i Danmark	34
3.5	De norska häktningsreglerna	36
3.5.1	Häktningsförfarandet	36
3.5.2	Förutsättningar för häktning i Norge	36
3.6	Närmare om kollusionsfara i de skandinaviska länderna	38
4	RESTRIKTIONER	42
4.1	Restriktioner i Sverige	42
4.1.1	Allmänt om restriktioner	42
4.1.2	Gemensamhetsrestriktioner: Samsittning och vistelse i gemenskap	44
4.1.3	Övriga restriktioner	45
4.2	Restriktioner Danmark	46
4.2.1	Allmänt om restriktioner	46
4.2.2	Gemensamhetsrestriktioner: Isolationsfængsling och begränsad vistelse med vissa intagna	48
4.2.3	Övriga restriktioner	50
4.3	Restriktioner i Norge	50
4.3.1	Allmänt om restriktioner	50
4.3.2	Gemensamhetsrestriktioner: Fullständig eller delvis begränsning	52
4.3.3	Övriga restriktioner	53
5	HÄKTNING OCH RESTRIKTIONER I PRAKTIKEN	54
6	BEGRÄNSNING AV RESTRIKTIONSANVÄNDANDET	57
6.1	Inledning	57
6.1.1	Allmänt om begränsning av restriktionsanvändet	57

6.1.2	Sammanfattande komparation av häktning och restriktioner i de skandinaviska länderna	59
6.2	Begränsning genom effektivare bevissäkring	61
6.2.1	Vikten av tidig bevissäkring	61
6.2.2	Bevissäkring i domstol utom huvudförhandling	62
6.2.3	Ökad användning av bild- och ljudupptagning	65
6.3	Begränsning genom maximala restriktionstider	66
6.4	Begränsningar utifrån strafframarna	68
6.5	Ökade möjligheter till domstolsprövning och förändring av beslutsordningen	69
6.6	Övriga tänkbara åtgärder	72
6.7	Slutsats och avslutande reflektioner	72
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	75

Summary

Over the last 20 years, Sweden has received criticism from a number of international organs for its extensive use of restrictions on remand prisoners. Restrictions mean that the detained person is limited, for example, in his or her possibilities to receive visits or to spend time with other inmates. This leads to a high degree of isolation of the detained person.

The purpose of this thesis is to contribute to the discussion about what changes in the legislation that can and should be implemented to limit the use of restrictions in Swedish pre-trial detention facilities. The starting-point of the thesis is that the use of restrictions must be reduced, due to its far-reaching limitations on the human rights of the detained persons.

The study is carried out using traditional legal and comparative methods. In addition to Sweden, Denmark and Norway are also studied, partly because they have also received criticism due to their use of restrictions, but also because it makes it possible to carry out the study with the help of primary sources on their original language.

The results of the thesis show that there are several legitimate categories of measures that could be taken to limit the use of restrictions. One of the most important and most complicated categories concern increased opportunities to secure evidence early in the preliminary investigation. To implement such measures, it is necessary to change the rules about evidence, which would mean a modification of especially the principle of immediacy. It is also possible to establish a maximum limit of time for the use of restrictions, to establish higher limits of penalties before the use of restrictions can be in question or to change who has the authority to impose restrictions on suspects in custody.

Sammanfattning

Sverige har under mer än 20 års tid fått motta kritik från olika internationella organ på grund av den omfattande användningen av restriktioner för häktade. Restriktionerna innebär att den häktade begränsas i sina möjligheter att till exempel ta emot besök eller vistas i gemenskap med andra intagna, vilket leder till att den häktade i hög grad isoleras.

Syftet med uppsatsen är att bidra till diskussionen om vilka förändringar i lagstiftningen som kan och bör genomföras för att begränsa restriktionsanvändningen på de svenska häktena. Utgångspunkten är att restriktionsanvändandet måste minska med hänsyn till dess långtgående inskränkningar av de häktades mänskliga rättigheter.

Studien genomförs med hjälp av rättsdogmatisk och komparativ metod. Utöver Sverige studeras också Danmark och Norge, bland annat eftersom de länderna också mottagit internationell kritik på grund av sitt restriktionsanvändande, men också för att det då är möjligt att genomföra studien med hjälp av primärkällor på originalspråk.

Uppsatsens resultat visar att det finns flera tänkbara kategorier av åtgärder som kan vidtas för att begränsa restriktionsanvändandet. En av de viktigaste, och mest komplicerade, kategorierna rör ökade möjligheter till tidig bevissäkring. För att genomföra sådana åtgärder krävs förändrade bevisregler och genom det viss modifiering av i synnerhet omedelbarhetsprincipen. Vidare är det också möjligt att bland annat införa maximala tidsgränser för restriktionsanvändandet, högre krav på föreskrivet straff för att restriktioner ska bli aktuella eller en förändrad beslutsordning vid åläggandet av restriktioner.

Förord

Jag vill först och främst tacka min handledare Christoffer Wong, som väglett mig i mitt arbete under terminen. Tack för din noggrannhet och ditt engagemang.

Tack till Nicolina och David, både för korrekturläsning och för att ni är en del av mitt liv. Mamma, pappa och Agnes – tack för korrektur, synpunkter och stöttning under mina studier. Tack också för att vi finns för varandra när livet är svårt.

*Du må ta din vinter, ta din frosttid,
la deg gjennomherje, uten kny.
Da skal også dine vårdøgn komme
og din makt og mulighet bli ny.*

*Du må kjenne dette: nesten sprenges
av din lengsel etter muld og hav,
etter endelig å kunne storme
frem og frigjort fylle livets krav.*

*Dette: at de styrter fra et snøfjell
i deg, bekkene som blir til elv, –
sampler seg ved all din smeltnings-vilje
til et vassdrag under vårens hvelv.*

- Louis Kvalstad

Felicia Holme

Lund, 2 januari 2018

Förkortningar

BRÅ	Brottsförebyggande rådet
CAT	Förenta nationernas tortyrkommitté
CPT	Europarådets kommitté för förhindrande av tortyr
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna
FN	Förenta nationerna
HD	Högsta domstolen
HktL	häkteslagen (SFS 2010:611)
LFB	Lovforslagets betänkning
NJA	Nytt juridiskt arkiv
NOU	Noregs offentlege utgreiingar
ot.prp	odelstingsproposisjon
prop.	proposition
RB	rättegångsbalken (1942:740)
RF	regeringsformen (1974:152)
rpl	retsplejeloven (Lovebekendtgørelse 2016-10-13 nr. 1257)
Rt.	Norsk Retstidende
SFS	Svensk författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
strpl	straffeprossesloven (LOV-1981-05-22-25)

1 INLEDNING

1.1 Bakgrund

När en domstol beviljar en häktningsframställan får den samtidigt ge åklagaren tillstånd att meddela ”restriktioner”, vilket innebär att den häktade får begränsas i sin kontakt med omvärlden eller andra intagna. Användningen av restriktioner för häktade är omfattande i Sverige idag, både vad gäller antalet häktade som är ålagda restriktioner och hur lång tid restriktionerna upprätthålls innan de hävs.¹ En stor del av de intagna på svenska häkten begränsas i sin möjlighet att ringa eller få besök av sin familj, att träffa andra intagna eller till och med att följa med i omvärlden genom massmedia. Detta trots att de inte är dömda, och således trots att de juridiskt anses vara oskyldiga. Den isolering som följer av användandet av restriktioner för häktade innebär enligt flera studier stora hälsorisker. Isoleringen leder till ökad risk för bland annat depression, ångest, sömnsvårigheter, muskelsmärter och koncentrationssvårigheter. Förekomsten av psykiska sjukdomar, inklusive psykos, har visats vara högre bland intagna som hålls isolerade.² I en studie som Kriminalvården publicerade år 2007 framgår att var fjärde häktad med restriktioner lider av psykisk ohälsa under deras tid i häktet. Dessutom sjunker inte nivån av psykisk ohälsa för häktade med restriktioner under häktningstiden, vilket det gör för övriga häktade. En enskild häktad mår vanligen sämre i början av häktningstiden, men sedan något bättre när en tid gått. Häktning med restriktioner innebär dock en konstant psykisk påfrestning för den intagne.³

Frihetsberövande i allmänhet, och häktning med restriktioner i synnerhet, innebär stora inskränkningar av de mänskliga rättigheterna. Därför finns också skyddsregler kopplade till frihetsberövande i både grundlag och

¹ Se kapitel 5 nedan.

² SCHARFF SMITH 2006 s. 476–478

³ Kriminalvårdens rapport 2011 s. 20

internationella konventioner. Utgångspunkten i regeringsformen (RF) är att var och en är skyddad mot tortyr enligt 2 kap. 5 §. Bestämmelsen är absolut och kan inte inskränkas genom lag. I 2 kap. 8 § RF stadgas att var och en är skyddad mot frihetsberövande. Skyddet mot frihetsberövande är dock inte absolut, och kan inskränkas genom lag i enlighet med 2 kap. 20 § 3 p. RF. Enligt 2 kap. 21 § RF får endast begränsningar godtagbara i ett demokratiskt samhälle genomföras, och ändamålet med begränsningarna måste vara proportionerligt i förhållande till den inskränkningen de innebär. Vidare finns i den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (EKMR) i art. 3 ett förbud mot tortyr och annan omänsklig eller förnedrande behandling och i art. 5 en rätt till frihet och säkerhet.

Under många år har de skandinaviska länderna fått hård kritik av flera internationella organ för deras omfattande användande av restriktioner och isolering på häkten. Ett internationellt organ som framfört kritik är Europarådets antitortyrkommitté (CPT), som arbetar med att motverka bristfällig behandling av frihetsberövade i Europa. Som ett led i det arbetet besöker CPT olika institutioner där frihetsberövade placeras, bland annat häkten och fängelser. CPT besökte Sverige första gången 1991, och har sedan dess återkommande uppmanat till förändring av behandlingen av häktade. Kritiken har i synnerhet handlat om att restriktioner används alltför omfattande och under alltför lång tid, med hög grad av isolering av de häktade som följd. Efter CPT:s senaste besök, som genomfördes under 2016, noterade kommittén att omständigheterna i häktena trots drygt 24 års dialog med Sverige inte förbättrats nämnvärt. I den efterföljande rapporten konstaterade kommittén att hela det svenska restriktionssystemet måste förändras i grunden. CPT uppmanade svenska myndigheter att vidta åtgärder och genomföra nödvändiga förändringar i lagstiftningen.⁴

CPT har också besökt och framfört kritik mot situationen för frihetsberövade i både Danmark och Norge, särskilt vad gäller användningen

⁴ Europarådets rapport 2016 s. 30–31

av gemensamhetsrestriktioner⁵. Både Danmark och Norge har dock, sedan CPT:s första besök under 90-talet, vidtagit åtgärder som lett till att restriktionsanvändandet begränsats. I rapporten från sitt senaste besök i Danmark konstaterade CPT att det är glädjande att det gjorts framsteg, och uppmanar danska myndigheter att fortsätta med förbättringsarbetet.⁶

Flera åtgärder för minskad restriktionsanvändning har vidtagits i Danmark och Norge. De mest omfattande förändringarna i de danska reglerna om restriktioner gjordes genom skapandet av den så kallade *2000-loven*⁷. Syftet med lagen var att kraftigt minska både antalet häktade med gemensamhetsrestriktioner och gemensamhetsrestriktionernas utsträckning i tiden.⁸ Idag har användandet av gemensamhetsrestriktioner i Danmark begränsats avsevärt.⁹ Enligt uppgifter från danska åklagare beror den kraftiga minskningen till stor del på en förändrad attityd gällande gemensamhetsrestriktioner hos aktörerna i den danska straffprocessen.¹⁰ Vidare har de begränsningar som gjorts i avsikt att minska möjligheterna att använda *isolationsfængsel* enligt danska åklagare inte medfört att det blivit svårare att klara upp brott. Samma sak uppges av norska åklagare, som dessutom menar att de strängare reglerna kring fullständiga gemensamhetsrestriktioner lett till snabbare handläggning hos polisen.¹¹

Det har under flera års tid diskuterats möjliga åtgärder för att begränsa omfattningen av restriktionsanvändningen i Sverige. Diskussionerna har dock inte bidragit till några större förändringar i praktiken, och det är angeläget att Sverige snarast gör nödvändiga förändringar i restriktionslagstiftningen.

⁵ Gemensamhetsrestriktioner innebär att den häktade begränsas i sin möjlighet att vistas i gemensamhet med andra intagna. Se vidare avsnitt 4.1.2 nedan.

⁶ Se Europarådets rapport 2014 s. 24 och Europarådets rapport 2011 s. 27–28.

⁷ Lov nr. 428 af 31. maj 2000

⁸ Betænkning 2006/1496 s. 96

⁹ Se kapitel 5 nedan.

¹⁰ Uppgifterna kommer från den svenska utredningen SOU 2017:98 s. 132–133, vilket inte är optimalt när det handlar om förhållanden i Danmark.

¹¹ Åklagarmyndighetens rapport 2014 s. 35 & 38, samma anmärkning som not 10 ovan.

1.2 Syfte och frågeställning

Behovet av en förändring av den svenska häktes- och restriktionslagstiftningen är alltså, enligt bland annat den problembild CPT beskriver, mycket stort. Det övergripande syftet med förevarande arbete är därför att bidra till diskussionen om hur lagstiftningen kan förändras för att minska den omfattande restriktionsanvändningen på de svenska häktena. Vidare syftar studien till att resonera kring vilka av åtgärderna som bör genomföras.

Arbetets frågeställning är:

Vilka möjliga åtgärder kan vidtas för att minska användandet av restriktioner på de svenska häktena?

1.3 Metod och perspektiv

Eftersom ett av målen med arbetet är att göra en analys av hur rätten kan och bör förändras, är studien i huvudsak rättspolitisk. När rättspolitiska perspektiv används är utgångspunkten ofta att gällande rätt inte är tillräcklig eller inte optimalt utformad i relation till ett specifikt förhållande.¹² Utgångspunkten i förevarande arbete är att restriktioner för häktade i grunden är något negativt som bör begränsas, eftersom de i hög grad inskränker grundläggande mänskliga rättigheter, och att den existerande lagstiftningen på området inte erbjuder ett tillräckligt skydd mot sådana inskränkningar.

Två olika metoder används för att besvara frågeställningen, varav en är den komparativa metoden. Ett effektivt sätt att besvara frågor om hur rätten kan och bör utformas är genom jämförelser mellan olika rättsordningar. Att studera hur andra länder löst juridiska problem kan inspirera och vägleda i arbetet med att utveckla den egna rättsordningen. En utredning av hur rätten kan och bör utformas blir genom jämförande moment mindre hypotetisk.¹³

¹² SANDGREN 2015 s. 48–49

¹³ BOGDAN 2003 s. 28

I valet av studieobjekt i en komparativ undersökning finns några olika strategier. De objekt som väljs måste dock vara jämförbara. Eftersom den juridiska terminologin kan skilja sig mycket mellan olika rättsordningar bör, om komparationen ska bli konstruktiv, rättsreglernas funktion och inte deras benämning jämföras.¹⁴

I den här studien jämförs Sveriges, Danmarks och Norges regleringar av häktning och restriktionsanvändning. Det finns flera goda skäl att jämföra just de skandinaviska länderna. För det första är rättsordningarna i Skandinavien relativt lika varandra, även om komparativa forskare är oense om i exakt vilken rättsfamilj länderna ska inräknas i¹⁵. För det andra är danska och norska lätta att läsa, åtminstone för någon som är någorlunda bekant med språken, vilket medför att de olika ländernas rättskällor är tillgängliga på deras ursprungliga språk. Att kunna tillgodogöra sig material på originalspråk måste i många fall ses som en förutsättning för att en komparativ studie alls ska kunna genomföras, eftersom det då är möjligt att utgå från de olika rättsordningarnas primärkällor.

Det tredje och kanske det viktigaste skälet till valet av studieobjekt är att omfattande restriktionsanvändning och isolering har beskrivits som ett skandinaviskt problem.¹⁶ Alla de skandinaviska länderna har fått ta emot internationell kritik på grund av förhållandena i framförallt häktena. Länderna har också under de senaste 20 åren, med varierande framgång, arbetat på olika sätt för att begränsa restriktionsanvändandet.¹⁷ Det finns alltså goda förutsättningar att dra slutsatser om hur rätten bör utformas utifrån en komparativ analys av de skandinaviska ländernas regleringar.

Den andra metoden som används, som är av vikt för framställningen av svensk, dansk och norsk gällande rätt, är den rättsdogmatiska metoden. Det innebär i detta sammanhang att gällande rätt tolkas utifrån allmänt accepterade rättskällor.¹⁸ Det finns flera fördelar med den rättsdogmatiska

¹⁴ Ibid., s. 57–58

¹⁵ Ibid., s. 82

¹⁶ EVANS OCH MORGAN 1998 s. 247–248

¹⁷ HORN 2017 s. 49–52

¹⁸ KLEINEMAN 2013 s. 21–22

metoden. En betydande sådan är att risken för validitetsproblem är låg, eftersom det finns tydliga ramar för vilket material som kan användas. Behandlingen av källorna är styrda av den på förhand fastställda rättskällehierarkin. Det är genom valet av metod redan bestämt vilket material som är relevant för undersökningen: lagar, förarbeten, praxis och doktrin.¹⁹

1.4 Material och tidigare forskning

En stor del av källorna i studien utgörs av lagtext. För den svenska rätten är i huvudsak rättegångsbalken (RB) och häkteslagen (HktL) relevanta. I RB återfinns reglerna om förutsättningar för häktning och restriktioner, medan det i häkteslagen specificeras vilka restriktioner som finns och vad de innebär. I Danmark är i stort sett alla för studien relevanta regleringar om häktning och restriktioner samlade i endast en lag – den danska retsplejeloven (rpl.). På samma sätt är reglerna i Norge samlade i den norska straffeprocessloven (strpl.).

Restriktionsanvändning i häkte är ett aktuellt ämne som berörts många gånger i den juridiska doktrinen. Många utredningar och rapporter från statliga myndigheter har publicerats på området de senaste åren, inte minst på grund av den pågående kritiken av restriktionsanvändningen i de skandinaviska länderna.

I Sverige har restriktionsanvändandet behandlats i flera statliga utredningar. Senast i april år 2016 gav regeringen en utredare i uppdrag att bland annat undersöka möjligheterna att dokumentera förhör, genom till exempel ljud- och bildupptagning, för att använda som bevisning i domstol. Ett av argumenten för en sådan ordning är att det skulle kunna bidra till en minskad användning av restriktioner under häktningstiden.²⁰ Utredningen har fram till årsskiftet 2017/2018 resulterat i SOU 2017:7, och den för det här ämnet mer relevanta SOU 2017:98. Det senast publicerade delbetänkandet SOU 2017:98 behandlar tidiga förhör och nya bevisregler i brottmål, delvis i

¹⁹ SANDGREN 2015 s. 43–44

²⁰ Dir. 2016:31 s. 9–10

relation till restriktionsanvändandet. På grund av att SOU:n publicerades sent i arbetet med den här studien, har endast de viktigaste delarna inkluderats. Utredningen innehåller ytterligare resonemang om tidig bevissäkring som är intressanta, men som utelämnats ur den här uppsatsen.

En viktig del av materialet som studien grundar sig på, utöver offentliga utredningar och propositioner, är publikationer från statliga myndigheter. I synnerhet rör det sig om rapporter från Åklagarmyndigheten, Brottsförebyggande rådet och Kriminalvården. De källorna kompletterar de traditionella rättskällorna genom att de bidrar med mer praktiska uppgifter om bedömningsgrunder och statistik, vilka är viktiga i bland annat de komparativa delarna.

De statliga institutionernas utredningsarbete av restriktionsfrågorna är relativt omfattande även i Norge och Danmark, och på grund av lagändringarna på området under de senaste åren behandlas begränsningen av restriktionsanvändningen genomgående i förarbeten.

Ett gediget och modernt arbete på området är den norske advokaten Thomas Horns doktorsavhandling *Fullständig isolasjon ved risiko for bevisforspillelse*, som publicerades år 2017. Avhandlingen berör inte bara den historiska utvecklingen av isolering på de norska häktena och restriktionsreglernas relation till mänskliga rättigheter, utan behandlar också möjliga sätt att minska isoleringen.

En av de större bristerna i det material som finns om restriktionsanvändning i Skandinavien är att statistiken inte är nog detaljerad. I Sverige finns bara uppgifter om restriktioner generellt, och inte om de enskilda restriktionerna. Vad gäller de danska häktena så finns bara uppgifter om de fullständiga gemensamhetsrestriktionerna, och för de norska finns nästan ingen statistik alls tillgänglig offentligt. Även om de statistiska uppgifterna inte har någon framträdande roll i den här studien, är bristen på dem ett problem vad gäller området i stort.

En annan typ av material som saknas är studier av vad minskningen av restriktionsanvändning har inneburit i framförallt Danmark. En närmare uppfattning om vad minskad restriktionsanvändning innebär för

förundersökningen och lagföringen skulle bidragit med ytterligare en dimension till den här studien.

Avslutningsvis bör, av praktiska skäl, en förklaring av studiens lagtexthänvisning ges. I Sverige, Danmark och Norge hänvisas till lagtext på olika sätt. Till exempel sätts i Sverige paragraftecknet efter paragrafens nummer, medan det i Danmark sätts före. Skillnaderna är små, men riskerar att skapa förvirring. I syfte att göra det så lätt som möjligt för läsaren att hitta refererade paragrafer i respektive lands lagtext, görs också hänvisningarna enligt praxis i respektive land. Förhoppningsvis vägs bristen på enhetlighet upp av att det underlättar för den som vill hitta regleringarna i de olika ländernas lagar.

1.5 Avgränsningar och begreppsförklaringar

1.5.1 Avgränsningar

En stor del av den generella diskussionen om restriktionsanvändning och isolering på häkten handlar om mänskliga rättigheter. Det perspektivet behandlas dock inte mer än ytligt, eftersom studiens syfte inte täcker ett resonemang kring mänskliga rättigheter. Trots det kan mänskliga rättigheter sägas ligga till grund för hela undersökningen, eftersom den har som utgångspunkt att användandet av restriktioner och isolering bör minska med hänsyn till bland annat förbudet mot tortyr och annan omänsklig behandling.

En annan avgränsning som gjorts rör de specialregleringar om häktning och restriktionsanvändning som handlar om barn och unga. Ett exempel på en sådan specialregel är att det i Norge inte är möjligt att placera en person under 18 år med fullständiga gemensamhetsrestriktioner enligt strpl. § 186 a. Området utelämnas ur studien just för att det rör undantagssituationer och särskilt skyddsvärda personer. Studien tar sikte på den huvudsakliga uppbyggnaden av restriktionsreglerna, och där innefattas inte specialregler om barn och ungdomar. Det ämnet lämpar sig bättre, och är tillräckligt omfattande, för en separat studie om enbart barn och unga i häkte.

En avgränsning har också gjorts med hänsyn till skälen för gemensamhetsrestriktioner. I de fall studien behandlar begränsningar av häktades möjlighet till vistelse i gemensamhet med andra intagna åsyftas enbart begränsningar kopplat till häktningens lagstadgade syfte. I alla tre skandinaviska länder finns möjlighet att avskildhetsplacera intagna som utgör en säkerhetsrisk på grund av att de till exempel beter sig våldsamt eller hotfullt. Det berörs inte i den här studien eftersom undersökningens syfte rör restriktionsanvändning specifikt och inte isolering på häkten generellt. Inte heller behandlas fall där den intagna är placerad på häktet av andra orsaker än att denne är häktad på grund av misstanke om brott, till exempel då personen verkställer straff.

En viktig angränsande fråga, som i det här arbetet utelämnats helt, rör vilka åtgärder som kan tas för att minska isolering för häktade som ändå åläggs restriktioner under en lång tid. Det kan handla om personal på häktet som arbetar med att prata, spela spel och umgås med den häktade för att öka dennes kontakt med andra människor, utan att användandet av restriktioner begränsas.²¹ Att på det sättet arbeta med att bryta isoleringen är positivt men är inte relevant i samband med en undersökning om den juridiska lösningen på problemet med omfattande restriktionsanvändning.

I alla de skandinaviska länderna finns regler om att en häktad som är ålagd restriktioner alltid har rätt till ovillkorlig kontakt med sin advokat. De reglerna berörs inte i uppsatsen.

1.5.2 Terminologi

För att den fortsatta framställningen alls ska vara konstruktiv, speciellt med tanke på den komparativa aspekten, krävs några ord om vad restriktioner och isolering egentligen betyder. De skandinaviska länderna använder sig av begreppen på lite olika sätt, och utöver det finns internationella definitioner.

Den så kallade Istanbulförklaringen, antagen 2007 under en internationell vetenskaplig konferens om psykologiskt trauma, har bidragit med en relativt accepterad definition av isolering i samband med häktning eller annan typ av

²¹ WELIN 2016

frihetsberövande²². Enligt den beskrivningen är en person isolerad om den är inlåst i sin cell i 22 till 24 timmar per dygn, i kombination med att meningsfull kontakt med andra människor är begränsad. Inom flera rättssystem, inklusive Sveriges, får intagna endast lov att komma ut ur cellen för en timmes promenad per dag. Även det sker dock ofta i ensamhet.²³ Det handlar således både om en fysisk isolering och om en social isolering. Den kontakt den intagne har med andra människor handlar till största del om personal som till exempel delar ut mat eller transporterar den intagne till duschen.²⁴ Isoleringen kan således ses som ett resultat av att den intagnes kontakt med vänner, familj och andra intagna begränsas, ofta genom restriktioner.²⁵

Begreppet restriktioner innebär inte samma sak i de olika skandinaviska länderna. I Sverige benämns både begränsning av den intagnes möjligheter till vistelse med andra människor och granskning av brev eller liknande som restriktioner. I Danmark används begreppet *isolationsfængsel* för att benämna den situation då en intagen förhindras att vistas i gemensamhet med andra intagna²⁶, medan kontroll av till exempel besök och brev då den häktade inte befinner sig i *isolationsfængsel* räknas som restriktioner. Det görs alltså en åtskillnad mellan isolering och restriktioner. Samma åtskillnad görs i Norge, med skillnaden att isolering räknas som en av tre typer av restriktioner²⁷.

I den fortsatta framställningen används ordet restriktioner som ett övergripande begrepp för att beskriva åtgärder som syftar till att begränsa den häktades möjligheter till att ta emot besök, skicka och ta emot brev, följa med i omvärlden via massmedia eller vistas med andra intagna. Restriktionerna delas upp i gemensamhetsrestriktioner och övriga restriktioner. Gemensamhetsrestriktioner används för att beskriva begränsningar av den häktades möjlighet till kontakt med andra intagna. Det innefattar först och

²² Definitionen gäller begreppet *solitary confinement*, vilket på svenska översätts till ungefär *isoleringscell*.

²³ Istanbulförklaringen 2007 s. 1

²⁴ SCHARFF SMITH 2006 s. 448

²⁵ HORN 2017 s. 30

²⁶ SMITH 2008 s. 566

²⁷ HORN 2017 s. 31

främst den situation då den häktade genom restriktioner placeras utan möjlighet till vistelse med andra intagna, vilket leder till isolering i enlighet med definitionen i Istanbulförklaringen. I begreppets användning i undersökningen innefattas också andra typer av restriktioner som har att göra med gemensamhetsvistelse, bland annat begränsning av möjligheten till så kallad samsittning²⁸. I övriga restriktioner innefattas bland annat brev- och besökskontroll.

Några gånger i uppsatsen används begreppet lagföring. Lagföring innebär att en person ställs till svars för ett brott genom åtal, strafföreläggande, åtalsunderlåtelse eller företagsbot.²⁹

1.6 Disposition

Den fortsatta framställningen börjar i kapitel 2 med en genomgång av de straffprocessrättsliga grundprinciperna omedelbarhet, muntlighet och koncentration, vilka utgör den teoretiska utgångspunkten för studien. Där redogörs för deras roll och utveckling i straffprocessen i Sverige, samt för av vilken anledning de är av vikt i relation till restriktionsanvändandet. Dessutom behandlas undantag och inskränkningar. Kapitlet avslutas med en redogörelse för principernas ställning i de övriga skandinaviska länderna. Principerna presenteras tidigt i uppsatsen för att läsaren ska kunna tillgodogöra sig resterande information i förhållande till relevanta teoretiska ramar. Kapitlet är av vikt för att skapa förståelse för sambandet mellan rättsprocessens grundläggande uppbyggnad och behovet av restriktioner. I de avslutande avsnitten presenteras principernas roll och relevanta undantag till dem i Danmark och Norge, vilket skapar en grund för analysen av möjliga åtgärder för att begränsa restriktionsanvändandet i Sverige.

I kapitel 3 följer en beskrivning av häktningsgrunderna och övriga omständigheter som krävs för häktning. Syftet med kapitlet är att ge en översiktlig bakgrund till häktningsreglerna i de olika skandinaviska länderna.

²⁸ Samsittning innebär att den häktade spenderar delar av dagen tillsammans med en eller ett mindre antal andra intagna. Se vidare i avsnitt 4.1.2 nedan.

²⁹ Åklagarmyndigheten 2017

De olika reglerna om häktning, både om häktningsförfarandet och om förutsättningar för häktning, behandlas separat för varje land. I den sista delen av kapitel 3 läggs stor vikt vid kollusionsfaran, eftersom den är en förutsättning för meddelande av restriktioner och därmed har en central roll i undersökningen.

I kapitel 4 presenteras Sveriges, Danmarks och Norges regleringar kring restriktioner. Där redogörs bland annat för vem som får besluta om restriktioner och vilka restriktioner som kan meddelas. Först görs en genomgång av på vilket sätt restriktioner meddelas och under vilka generella förutsättningar de får åläggas en misstänkt. Därefter gås reglerna om gemensamhetsrestriktioner igenom, följt av reglerna om besöks-, brev- och telefonkontroll samt begränsning av tillgång till massmedia. Kapitlet fokuserar extra på de regleringar som är relevanta i förhållande till studiens frågeställning, till exempel regleringar som ändrats i syfte att minska restriktionsanvändandet.

Kapitel 5 behandlar restriktionsanvändandet i praktiken närmare. Det görs för att skapa en bild av hur omfattande restriktionsanvändandet är, men också för att tydligare visa vad restriktionerna innebär för den häktade individen. I kapitlet presenteras statistik om användandet av restriktioner, och kort om hur det har förändrats över tid.

I kapitel 6 analyseras materialet och studiens resultat presenteras. Kapitlet inleds med ett allmänt avsnitt om begränsning av restriktionsanvändandet, följt av en sammanfattande komparation av häktes- och restriktionslagstiftningen i de skandinaviska länderna. I följande avsnitt behandlas begränsningar kopplade till bevissäkringsregler, vilket är en av de viktigare kategorierna av åtgärder som presenteras i analysen. Därefter behandlas begränsningar genom maximala restriktionstider, förändrade krav på straffamar och övriga begränsningar, i tur och ordning. Kapitlet avslutas med en sammanfattning av studiens resultat och allmänna reflektioner.

2 Omedelbarhet, koncentration och muntlighet

2.1 Allmänt om principerna

Den viktiga roll omedelbarhets-, muntlighets- och koncentrationsprincipen har i Sveriges rättsordning idag fick den i och med RB:s ikraftträdande år 1948. Syftet var att öka den materiella riktigheten i domstolarnas domar och skapa ordning i domstolsprocessen.³⁰ Principerna har haft en mycket stark ställning i svensk rätt sedan dess, även om de undantag till dem som infördes vid tillkomsten år 1948 har utökats med ytterligare några. Än idag utgör omedelbarheten, muntligheten och koncentrationen centrala delar i rättssystemet, och är styrande för i synnerhet straffprocessen. I en proposition från år 2005, i vilken vissa förändringar av processen i allmän domstol föreslogs, konstaterade regeringen att "[...] principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration i allmänhet fortfarande ger den bästa garantin för en fri bevisvärdering och de bästa förutsättningarna för riktiga avgöranden".³¹

I svensk rätt återfinns omedelbarhetsprincipen gällande brottmål i 30 kap. 2 § RB. Där stadgas att det som framkommit under huvudförhandlingen är det som ska ligga till grund för domen. Vidare stadgas i 35 kap. 8 § RB att bevis som huvudregel ska upptagas under huvudförhandlingen. Bevisomedelbarheten innebär således att uppspelningar och nedteckningar ska undvikas till förmån för rättens direkta observationer under huvudförhandlingen.³² Det undantag från bevisomedelbarheten som framgår av 35 kap. 8 § RB gäller vid de tillfällen då det är förskrivet att bevisupptagning utom huvudförhandling tillåts. En sådan föreskrift är

³⁰ SOU 1941:7 s. 264–274

³¹ Prop. 2004/05:131 s. 81

³² SOU 2017:7 s. 26

23 kap. 15 § RB, vilken fastställer att muntlig bevisning kan tas upp av domstol utom huvudförhandlingen om det annars finns risk att bevisningen går förlorad. Syftet med bestämmelsen är att bevisupptagningen senare ska kunna användas som bevisning i huvudförhandlingen, och den tar sikte på situationer då ett vittne till exempel drabbats av någon sjukdom som riskerar att omöjliggöra för denne att närvara vid en senare tidpunkt. Enligt den utredning som publicerades i december år 2017 används bestämmelsen sällan i praktiken.³³

Kravet på omedelbarhet och bevisomedelbarhet spelar i svensk rätt en central roll. Det anses viktigt att rätten får ta del av all bevisning i originalform, bland annat för att det anses underlätta trovärdighetsbedömning av vittnet.³⁴ När vittnet är fysiskt närvarande och talar fritt har rätten större möjligheter att bedöma om denne talar sanning eller inte, genom att till exempel observera personens kroppsspråk eller sinnesstämning.³⁵

I och med förändringarna som gjordes i RB i slutet på 1980-talet diskuterades eventuella uppmjukningar av i synnerhet omedelbarhetsprincipen, eftersom de dåvarande reglerna i vissa fall upplevdes som stelbenta. Flera olika förslag på undantag från omedelbarheten gavs, till exempel att inte all skriftlig bevisning skulle behöva presenteras på huvudförhandlingen.³⁶ I de nuvarande reglerna om omedelbarhet finns inga sådana undantag. Enligt 30 kap. 2 § RB finns dock möjligheten att gå ifrån principen i mål där huvudförhandling hållits. Det undantaget regleras i 46 kap. 17 § RB, och innebär att rätten får besluta om att fortsätta huvudförhandlingen eller göra om den om det är nödvändigt att komplettera utredningen.

Ett nära samband med omedelbarhetsprincipen har rätten till kontradiktion, vilken innefattar i rätten till rättvis rättegång i art. 6 EKMR. Innebörden i rätten till kontradiktion är att parterna ska kunna bemöta och få tillfälle att bedöma varandras argument och bevisning. Kortfattat ska således

³³ SOU 2017:98 s. 46–48

³⁴ Åklagarmyndighetens rapport 2014 s. 18

³⁵ BORGSTRÖM 1998 s. 105–106

³⁶ Prop. 1986/87:89 s. 82

till exempel den misstänkta få möjlighet att korsförhöra ett vittne, och möjlighet att säga emot berättelsen.³⁷ Rätten till rättvis rättegång och rätten till kontradiktion är viktiga att ta hänsyn till när de åtgärder för minskad restriktionsanvändning som innebär en inskränkning av omedelbarhetsprincipen övervägs, vilket behandlas vidare i avsnitt 6.2 nedan.

Tätt sammankopplad med principen om omedelbarhet är också den om muntlighet. Den regleras i 46 kap. 5 § RB, och innebär just att förhandlingen ska vara muntlig. Som huvudregel ska skriftliga inlagor bara lämnas in eller läsas upp om rätten finner att det skulle vara till fördel för förhandlingen.

Inför införandet av RB år 1946 diskuterades det då relativt omfattande användandet av skriftliga inlagor i både underrätter och överrätter. I motiven till RB från år 1938 konstaterades att skriftliga intyg och bevis generellt är otillförlitliga och har lågt bevisvärde. Det ansågs inte möjligt att ersätta en persons muntliga berättelse om dennes kunskap om målets omständigheter med en skriftlig version av samma sak. Detsamma ansågs gälla för protokoll från polisförhör eller annan nedteckning av part eller vittnesuppgifter som gjorts utanför huvudförhandlingen. Till undantagen om muntlig bevisning räknades sådana skriftliga handlingar som inte framställts som bevis, till exempel kvitton eller brev. Vidare undantogs också skriftliga utlåtanden från sakkunniga.³⁸

Frågan om muntlighet diskuterades flera gånger under arbetet med att utveckla rättegångsbalken. I en utredning från år 1941 specificerades nackdelarna med skriftlig bevisning. Det ansågs inte möjligt att få samma bild av händelseförloppet endast genom att läsa en skriftlig skildring av det. På samma sätt ansågs det inte heller möjligt att bedöma vittnets trovärdighet om denne inte hörs muntligen under huvudförhandlingen. Genom muntlighetsprincipen ska rätten således få ett bättre underlag att döma utifrån.³⁹

³⁷ RH 2013:8

³⁸ SOU 1938:44 s. 387–388

³⁹ SOU 1941:7 s. 270–271

Med principerna om omedelbarhet och muntlighet följer också den om koncentration. Den framgår ur 46 kap. 11 § RB, och innebär att huvudförhandlingen i ett mål ska vara så koncentrerad som möjligt och genomföras utan onödiga uppehåll.

I motiven till RB från år 1941 konstateras det att om förfarandet är för utdraget finns risk att domarna och nämndemännen inte minns lika tydligt vad som framkommit under förhandlingen. Är inte minnet av förhandlingen lika tydligt ökar behovet av skriftliga redogörelser som medlemmarna av rätten kan återkomma till i efterhand. På så sätt är principen om koncentration viktig för både omedelbarheten och muntligheten.⁴⁰

Genom principernas starka ställning i rättsprocessen, följer också flera regler om bevisupptagning och behandling av förundersökningsmaterial. Till exempel stadgas i 35 kap. 14 § RB att skriftliga vittnesberättelser som upptagits utom rätta, till exempel i polisförhör, som huvudregeln inte får åberopas som bevisning i rättegång. Det skulle i huvudsak strida mot principen om bevisomedelbarhet. I bestämmelsen stadgas dock tre undantag. Skriftliga vittnesberättelser får enligt första punkten åberopas som bevisning om det är särskilt föreskrivet. Enligt andra punkten undantas också situationen då den som lämnat vittnesberättelsen inte kan höras i eller utom huvudförhandlingen. Vidare kan enligt tredje punkten skriftliga vittnesberättelser åberopas som bevisning om det finns andra särskilda skäl för det, med hänsyn till bland annat kostnader och andra olägenheter. Förbudet mot att upptaga skriftliga vittnesberättelser utom i de uppräknade undantagen gäller också, enligt 35 kap. 14 § 3 st. RB, för ljud- och bildupptagningar.

En annan bestämmelse som hör ihop med principerna är 36 kap. 16 § RB, vilken slår fast att ett vittne måste lämna sin berättelse muntligt. Enligt andra stycket får vittnesuppgifter dokumenterade under förundersökningen bara läggas fram i undantagsfall. Sådana undantag är enligt bestämmelsen då vittnet berättar något annat i förhöret i huvudförhandlingen än vad personen tidigare uppgett, eller då vittnet inte vill yttra sig alls. Om vittnet har hörts

⁴⁰ Ibid., s. 271

inför rätten och förhöret spelats in ska det dock spelas upp innan vittnet hörs vidare, om det inte är olämpligt.

Det bör också kort redogöras för principernas roll i överrätterna. I 6 kap. 6 § RB stadgas att alla berättelser som lämnas i bevissyfte i tingsrätten ska dokumenteras med ljud- och bildupptagning, om inte särskilda skäl talar emot det. De kan då läggas fram i hovrätten, istället för att tas upp på nytt. Vid införandet av bestämmelsen ansåg regeringen att en sådan ordning kan medföra att antalet förhör i hovrätten minskar, utan att det försämrar domstolens möjlighet att bedöma vittnets utsaga. Vidare ansågs det klart att vittnets berättelse från tingsrätten, som ju lämnades i närmare anslutning till själva händelsen, under de flesta omständigheter är mer korrekt.⁴¹ Liknande formuleringar återfinns i förarbeten inför RB:s införande, även om det då av förklarliga skäl inte var ljud- och bildupptagning som behandlades. I förarbeten från år 1938 konstaterades att upprepad bevisning i regel är sämre bevisning, och att återupptagande av muntlig bevisning i överrätt medför flera svårigheter.⁴² Principerna om omedelbarhet och muntlighet gäller alltså också i överrätt, men det räcker med ljud- och bilduppspelning av vittnesförhör för att uppfylla dem. En videouppspelning av ett förhör har av regeringen ansetts vara ett lika bra och ibland bättre underlag för bevisvärdering som förhör av ett fysiskt närvarande vittne är.⁴³

I det senaste delbetänkandet av Utredningen om processrätt och stora brottmål, som handlar om tidiga förhör och nya bevisregler, föreslår utredningen åtgärder för att bland annat minska restriktionsanvändandet. De föreslagna åtgärderna innebär en modifiering av principerna om omedelbarhet, muntlighet och koncentration men inte att principerna överges. En av orsakerna bakom det omfattande restriktionsanvändandet är enligt utredningen de nuvarande bevisreglerna.⁴⁴

I delbetänkandet föreslår utredningen två olika typer av modifieringar av principerna om omedelbarhet, muntlighet och koncentration. För det första

⁴¹ Prop. 2004/05:131 s. 106–107

⁴² SOU 1938:44 s. 386–387

⁴³ Prop. 2004/05:131 s. 201

⁴⁴ SOU 2017:98 s. 150 och 160

föreslår de ökade möjligheter att använda förundersökningsmaterial som bevis i huvudförhandling, i synnerhet gällande berättelser som dokumenterats med ljud- och bildupptagning. Detta eftersom ljud- och bildupptagning anses ha ett högre bevisvärde än annan typ av dokumentation av berättelser. För det andra föreslår de ökade möjligheter att ta upp bevisning i domstol utom huvudförhandlingen. Sådan bevisupptagning skulle då bli aktuell vid flera olika tillfällen, bland annat när tidig bevisupptagning kan skapa förutsättningar för att häva restriktioner den misstänkte är ålagd.⁴⁵

2.2 Principernas förhållande till restriktionsanvändandet

Restriktionsanvändningen på häkte har en stark koppling till principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration. De är därför centrala i en studie om hur restriktionsanvändandet kan begränsas.

Behovet av att ålägga häktade restriktioner är en direkt följd av principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration. För att principerna ska kunna uppfyllas måste bevisen skyddas under förundersökningen. Annars finns det risk för att de inte har kvar sin ursprungliga form, utan att de förändrats på grund av yttre påverkan.⁴⁶ Ett antagningsvis mycket vanligt exempel är den misstänktes vilja att påverka eventuella vittnen. Dessutom kan den misstänkte ge instruktioner till andra att undanröja bevis. Saknas restriktioner kan den misstänkte utan större problem komma i kontakt med vittnen eller målsägande, och förmå dem att ändra sina berättelser. Det är negativt i synnerhet med hänsyn till att rätten enbart ska döma utifrån vad de vittnande muntligen framför under förhandlingen. Om den misstänkte häktas med restriktioner blir det om inte omöjligt så åtminstone svårare att påverka vittnen.

Sambandet mellan restriktionsanvändningen och principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration är alltså starkt. En viktig del i

⁴⁵ Ibid., s. 193–229

⁴⁶ SOU 2017:7 s. 27

diskussionen om hur restriktionsanvändandet kan begränsas blir då naturligtvis frågan om huruvida det är rimligt att inskränka principerna för att skydda de mänskliga rättigheter som riskeras vid alltför omfattande restriktionsanvändande. I utredningen om tidiga förhör och nya bevisregler i brottmål konstaterades att de nuvarande bevisreglerna, som i hög utsträckning är styrda av principerna om omedelbarhet, muntlighet och koncentration, är en viktig orsak till det omfattande restriktionsanvändandet. Att öka möjligheterna att säkra bevisning i ett tidigt skede, vilket redogjorts för i avsnitt 2.1 ovan, kan således vara en av lösningarna på restriktionsproblemet.⁴⁷ Uppsatsen får anledning att återkomma till den frågan i kapitel 6.2 nedan.

2.3 Principerna i Danmark och Norge

2.3.1 Huvudregler och relevanta undantag i Danmark

Principerna om omedelbarhet, muntlighet och koncentration spelar en viktig roll också i de övriga skandinaviska ländernas rättsordningar. I dansk rätt återfinns koncentrationsprincipen i rpl. § 858, där det framgår att en påbörjad huvudförhandling så långt det är möjligt ska slutföras utan avbrott. Bevisomedelbarheten stadgas i rpl. § 880, där den formuleras som att rättens bedömning enbart ska grundas på bevis som framförts under huvudförhandlingen. Muntlighetsprincipen slås fast i rpl. § 148.

I Danmark gäller alltså som huvudregel, precis som i Sverige, att en förhandling i domstol ska vara muntlig, genomföras utan onödiga avbrott och att all bevisning ska föras fram och upptagas under förhandlingen. Till huvudregeln finns olika undantag och inskränkningar. Ett sådant undantag finns i rpl. § 747, stk. 2 och 3, och benämns *anticiperet bevisførelse*. Där stadgas att rätten under vissa förutsättningar kan sammanträda innan huvudförhandlingen i syfte att säkra bevis.

⁴⁷ SOU 2017:98 s. 169

Det finns två olika typer av *anticiperet bevisførelse*. Den ena, vilken stadgas i rpl. § 747, stk. 2, innebär att rätten kan sammanträda när det är nödvändigt för att säkra bevis som annars befaras gå förlorad, när det inte utan väsentlig olägenhet eller försening kan framföras för rätten och om det kan antas vara av betydelse för förundersökningen eller av hänsyn till offentligt intresse. Den andra, i § 747, stk. 3, handlar specifikt om fall då den misstänkte är häktad. Där framgår att rätten kan sammanträda för att säkra bevis när den misstänkte är häktad, förutsatt att bevissäkringen kan antas få betydelse för häktnings- och restriktionsfrågan. Vidare ska inga praktiska hänsyn tala emot sammanträdet. En begäran om ett sådant bevissäkrande sammanträde kan göras av antingen åklagaren eller försvararen, och kan avslås om det kan antas att det inte skulle ha någon betydelse för häktnings- eller restriktionsfrågan.⁴⁸

Bestämmelserna möjliggör att vittnesmål kan upptagas redan tidigt i förundersökningen. *Anticiperet bevisførelse* är alltså ett uttryckligt undantag från bevisomedelbarhetsprincipen. Syftet är att bevisupptagningen utom huvudförhandlingen ska begränsa restriktionsanvändningen för häktade, i form av att den tidsperiod en häktad är ålagd gemensamhetsrestriktioner kan förkortas.⁴⁹ Enligt uppgifter från som danska åklagare lämnat i samband med det svenska utredningsarbetet om tidiga förhör i brottmål används *anticiperet bevisførelse* ungefär 10 till 20 gånger per år i Köpenhamn, och syftet är då sällan att upphäva häktning eller restriktioner.⁵⁰

2.3.2 Huvudregler och relevanta undantag i Norge

I Norge stadgas muntlighetsprincipen och koncentrationsprincipen i strpl. § 278. Där framgår att huvudförhandlingen är muntlig, att uppläsning av material inte kan ersätta fri muntlig framställan och att förhandlingen så långt det är möjligt ska genomföras utan avbrott. I strpl. § 302 stadgas att

⁴⁸ JOCHIMSEN kommentar nr. 3405–3407 till rpl. § 747 stk. 3.

⁴⁹ Betänkning 2007/1492 s. 155–156

⁵⁰ SOU 2017:98 s. 128

skriftlig bevisning ska läsas upp under förhandlingen. Bevisomedelbarheten framgår av strpl. § 305, vilken slår fast att endast de bevis som lagts fram under huvudförhandlingen får beaktas i rättens avgörande.

I Norge används i stor utsträckning ljud- och bildupptagning av polisförhör. Systemet anses främja rättssäkerheten eftersom felmarginalen jämfört med skriftlig dokumentation är låg. I Riksadvokatens instruktioner framgår att ljudupptagning ska nyttjas i alla förhör, så långt det är möjligt. Bildupptagning ska ske vid förhör av bland annat offer och misstänkta i allvarliga våldsbrott och vid förhör av särskilt sårbara personer.⁵¹

I kategorin särskilt sårbara personer inräknas bland annat barn och personer med vissa former av funktionsnedsättningar. Ett förhör av ett särskilt sårbart offer eller vittne kan genomföras genom ett så kallad *tilrettelagt avhør*, vilket regleras i strpl. § 239. Ett sådant förhör ska som utgångspunkt genom ljud- och bildupptagning ersätta förhöret med personen under huvudförhandlingen. Det undantag från omedelbarheten som en sådan ordning innebär förutsätter att den misstänktes rätt till kontradiktion har tillvaratagits redan under förundersökningen.⁵²

⁵¹ Riksadvokaten nr. 2/2016 s. 10–11

⁵² Riksadvokatens brev af 21. oktober 2015 s. 13

3 Förutsättningar för häktning

3.1 Allmänt om häktning

Häktning är ett mycket ingripande tvångsmedel som används vid de tillfällen intresset för brottsbekämpningen väger tyngre än den enskildes rätt till frihet. En sådan begränsning av den enskildes fri- och rättigheter görs utifrån 2 kap. 20 § RF. Där stadgas, som redan konstaterats i avsnitt 1.1 ovan, att begränsningar får göras i lag.

Häktning är ett tillfälligt frihetsberövande. I de skandinaviska länderna finns olika förutsättningar för när en person får häktas. Det handlar bland annat om minimigränser på straffsatser och olika misstankegrader. Grundförutsättningarna, vilka i svensk rätt stadgas i 24 kap. 1 § RB, är dock att det ska finnas misstankar mot en person och att någon av häktningsgrunderna ska vara aktuell.

Sverige, Norge och Danmark har i stort samma grunder för häktning: flyktfara, recidivfara och kollusionsfara. I svensk rätt regleras de i 24 kap. 1 § 1–3 p. RB. Flyktfaran i första punkten innebär, precis som namnet antyder, att det föreligger en risk för att den misstänkte flyr undan rättsskipningen. I andra punkten regleras kollusionsfaran, vilket betyder att det finns en fara för att den misstänkte försvårar utredningen genom att till exempel undanröja bevis. Recidivfaran i tredje punkten innebär att det föreligger en risk för att den misstänkte begår nya brott om denne fortsatt får vara på fri fot.

Vid vilka situationer de olika häktningsgrunderna blir aktuella skiljer sig åt beroende på syftet med häktningen. Syftar häktningen till att säkerställa själva lagföringen, och i förlängningen verkställigheten, är i huvudsak häktning på grund av flyktfara aktuellt. Är syftet att säkra bevis sker häktning i huvudsak på grund av kollusionsfara. Vidare syftar häktning på grund av

recidivfara till att skydda dem som kan tänkas drabbas av den misstänktes fortsatta kriminalitet.⁵³

Varken flyktfara eller recidivfara har speciellt hög relevans för den här studien, och berörs i den fortsatta framställningen endast i begränsad omfattning. Relevant för studien är istället kollusionsfaran, vilken behandlas mer ingående i kapitel 3.6 nedan.

Gemensamt för de skandinaviska länderna är att häktning får ske endast när det är proportionerligt i förhållande till den inskränkning av den misstänktes rättigheter som häktningen innebär. Det framgår i svensk rätt av 24 kap. 1 § 3 st. RB. Där stadgas att en misstänkt får häktas om de negativa konsekvenserna, för den misstänkte eller annan, uppvägs av skälen för häktningen. Redan innan bestämmelsen infördes i 24 kap. RB på slutet av 1980-talet var proportionalitetsprincipen i tvångsmedelsanvändningen fastslagen i praxis. I förarbetena framgår dock att det ansågs viktigt att understryka principen och göra rättskiparen uppmärksam på den, varför det föreslogs att en uttrycklig skriftlig bestämmelse skulle införas i kapitlet.⁵⁴

3.2 Lika straffsatser som förutsättning för jämförelse

För att kunna jämföra förutsättningarna för häktning i olika länder är det viktigt att vara uppmärksam på eventuella skillnader i ländernas straffsatser. Som framgår i den fortsatta framställningen har de skandinaviska länderna inte samma gränser för hur hög strafframen ska vara för att häktning ska bli aktuellt. Resultatet av en jämförelse utan hänsyn till de föreskrivna straffsatserna kan på så vis bli missvisande. Om ett land har generellt högre strafframar kombinerade med en högre gräns för när en person kan häktas, och ett annat land har generellt lägre strafframar kombinerade med en lägre gräns för häktning, skulle utformningen av häktningsförutsättningarna i

⁵³ EKELÖF, BYLUND, OCH EDELSTAM 2006 s. 111–129

⁵⁴ Prop. 1988/89:124 s. 27–28

princip kunna vara väldigt lika. Detta trots att de vid första anblick kan uppfattas som varandras motsatser.

För att få en uppfattning om hur straffskalorna skiljer sig krävs exemplifiering. Det är då rimligt att undersöka straffskalorna för till exempel stöld och bedrägeri, eftersom en relativt stor andel av de häktade i Sverige är misstänkta för förmögenhetsbrott.⁵⁵ Vidare är personer misstänkta för narkotikabrott i Sverige i genomsnitt häktade under längre tid än andra typer av brott⁵⁶, varför det kan vara relevant att också undersöka den straffnivån.

Som framgår av Tabell 1 är skillnaderna i straffnivåerna rörande bedrägeri, stöld och narkotikabrott mycket små mellan Danmark och Norge. Sverige har generellt något högre straff för de tre brotten, i synnerhet vad gäller narkotikabrott. För att få en tydlig bild av vilka skillnader som finns mellan länderna krävs en mer omfattande studie av de olika straffnivåerna. De ganska begränsade uppgifterna i Tabell 1 pekar dock mot att länderna har ungefär samma förutsättningar för häktning också med hänsyn till strafframarna.

Tabell 1: Påföljd för brott av normalgraden

	Bedrägeri	Stöld	Narkotikabrott
Sverige	Fängelse ≤ 2 år (9:1 BrB)	Fängelse ≤ 2 år (8:1 BrB)	Fängelse ≤ 3 år (Narkotikastrafflagen 1 §)
Danmark	Fängelse ≤ 1 år & 6 månader (§ 285 straffeloven)	Fängelse ≤ 1 år & 6 månader (§ 285 straffeloven)	Fängelse ≤ 2 år eller böter (§ 3 lov om euforiserende stoffer)
Norge	Fängelse ≤ 2 år eller böter (straffeloven § 371)	Fängelse ≤ 2 år eller böter (straffeloven § 321)	Fängelse ≤ 2 år eller böter (straffeloven § 231)

⁵⁵ BRÅ:s rapport 2017 s. 38

⁵⁶ Se kapitel 5 nedan.

3.3 De svenska häktningsreglerna

3.3.1 Häktningsförfarandet

I Sverige tas ett beslut om häktning av rätten, enligt 24 kap. 5 § RB. I beslutet ska framgå vilket brott personen är misstänkt för och på vilken grund personen häktas. Om det finns skäl för häktning får en misstänkt enligt 24 kap. 6 § RB anhållas i väntan på häktningsförhandling. I 24 kap. 6 § 3 st. RB stadgas att åklagaren beslutar om anhållande. Åklagaren måste sedan enligt 24 kap. 11–12 §§ RB senast klockan tolv den tredje dagen efter beslutet om anhållande framställa yrkande om häktning hos rätten. Framställs inte yrkande om häktning inom den tiden ska beslutet om anhållan upphävas. I 24 kap. 13 § framgår att rätten, om häktningsframställan inkommit från åklagaren, ska hålla häktningsförhandling senast fyra dygn efter gripandet eller anhållningsbeslutets verkställande. I samband med häktningsförhandlingen bestämmer rätten också enligt 24 kap. 18 § RB om en tidsfrist inom vilken åklagaren ska väcka åtal.

Syftet med häktningsförhandlingen är enbart att pröva häktningsfrågan, och förhör med den misstänkte sker således enbart i förhållande till häktningsyrkandet. I Åklagarmyndighetens rapport om häktningstider och restriktioner från år 2014 föreslogs att ett mer omfattande förhör med den misstänkte borde hållas under häktningsförhandlingen. En sådan ordning ansågs kunna leda till att den misstänkte i mindre utsträckning ändrar sina uppgifter till huvudförhandlingen, och skulle på så vis kunna hålla nere både häktningstiden och restriktionsanvändandet.⁵⁷

Väcks inte åtal skall rätten, så länge den misstänkte är häktad och till dess åtal har väckts, med högst två veckors mellanrum hålla ny förhandling i häktningsfrågan och därvid särskilt se till att utredningen bedrivs så skyndsamt som möjligt. Är det med hänsyn till utredningen eller av annan anledning uppenbart att förhandling inom angiven tid skulle vara utan betydelse får rätten bestämma om en längre tids mellanrum mellan

⁵⁷ Åklagarmyndighetens rapport 2014 s. 43

förhandlingarna. Syftet med omhäkningsförhandlingen är både att kontrollera hur arbetet med förundersökningen fortskrider och att ompröva om skälen för häktning fortfarande föreligger. Dessutom omprövas åklagarens tillstånd att ålägga den häktade restriktioner, vilket behandlas vidare i avsnitt 4.1.1 nedan.⁵⁸

Ofta är häknings- och omhäkningsförhandlingarna summariska. Kritik har framförts mot att häkningsreglerna tillämpas slentrianmässigt.⁵⁹ Dessutom måste domstolen vid bedömningen av häkningsfrågan i mycket hög grad utgå från endast de uppgifter åklagaren lämnar, varför bedömningen i många fall kan sägas göras av åklagaren ensam.⁶⁰

3.3.2 Förutsättningar för häktning i Sverige

Grundförutsättningarna för när häktning får ske i Sverige finns i 24 kap. 1 § 1 st. RB. Där stadgas först och främst att häktning kan bli aktuellt när en person är på sannolika skäl misstänkt för ett brott. På *sannolika skäl misstänkt* är ett relativt högt beviskrav. Det kan jämföras med att någon *kan misstänkas* eller är *skäligen misstänkt*, vilka båda är lägre beviskrav. *Tillräckliga skäl* och *ställt utom rimligt tvivel* är både högre beviskrav, och gäller för att väcka åtal respektive för en fällande dom.⁶¹

Ur förarbetena framgår att beviskravet för häktning inte kan sättas lika högt som för en fällande dom. Detta eftersom ett av häktningens syften är just att skydda förundersökningen för att kunna bevisa den misstänktes skuld. Under det tidiga skedet i straffprocessen, när häkningsfrågan blir aktuell, är det alltså i praktiken omöjligt att nå upp till ett lika högt beviskrav som för en fällande dom. Samtidigt måste beviskravet vara ställt relativt högt, bland annat med hänsyn till oskyldighetspresumtionen.⁶² Att frihetsberöva någon

⁵⁸ FITGER et al. kommentar till 24:18 3 st RB.

⁵⁹ SOU 1985:27 s. 131

⁶⁰ JK:s beslut diariernr: 7718-11-21 m.fl.

⁶¹ Prop. 1986/87:112 s. 27

⁶² Ibid., s. 27–28

innan en dom har meddelats och medan personen ska presumeras vara oskyldig, är en mycket ingripande åtgärd.

Tillsammans med beviskravet *sannolika skäl* ställs i 24 kap. 1 § RB krav på strafframen. För att häktning ska bli aktuellt måste det vara föreskrivet minst ett års fängelse för det aktuella brottet. Det handlar således om straffskalan för brottsrubriceringen, och inte det straff den aktuella gärningen kan förväntas leda till. Häktning får samtidigt enligt 24 kap. 1 § 4 st. RB inte ske när det förväntade straffet för just den aktuella gärningen kan antas stanna vid böter. Det innebär att brott som har en straffskala som sträcker sig från böter till mer än ett års fängelse inte nödvändigtvis leder till häktning.

Vidare uppräknas i 24 kap. 1 § RB tre häktningsgrunder. Beviskravet *sannolika skäl* gäller enbart för misstanke om brott och inte för häktningsgrunderna. För häktningsgrunderna räcker det med att det med hänsyn till brottets beskaffenhet, den misstänktes förhållande eller annan omständighet finns en risk för någon av de tre häktningsgrunderna. Bedömningen görs i förhållande till varje specifik häktningsgrund. Till exempel kan det vid flyktfara vara relevant att se till den misstänktes förankring till det svenska samhället, om den misstänkte tidigare försökt hålla sig undan vid brottsmisstanke och om personen har en verklig möjlighet att fly.⁶³

Det finns inga situationer då häktning måste ske: reglerna är fakultativa. Däremot finns i 24 kap. 1 § 2 st. RB en presumtion för att häktning skall ske om minimistraffet för det brott som personen misstänks ha begått är fängelse i två år eller mer. Då ska den misstänkte enligt paragrafens lydelse häktas om "[...] det inte är uppenbart, att skäl till häktning saknas". Går det inte att utesluta risken för att någon av de tre häktningsgrunderna föreligger kan det inte sägas vara uppenbart att det saknas skäl för häktning.⁶⁴ Enligt förarbetena motiveras regeln i huvudsak med att någon av de tre häktningsgrunderna nästan alltid föreligger vid så grov brottslighet. Dessutom konstateras i förarbetena att det genom en sådan bestämmelse blir möjligt att häkta en

⁶³ LINDBERG 2012 s. 195

⁶⁴ LINDBERG kommentar nr. 846 till 24:1 2 st RB.

misstänkt när det saknas stöd i någon av häktningsgrunderna men då brottet är så pass motbjudande att det vore stötande för allmänheten om gärningspersonen inte frihetsberövades.⁶⁵

En person får också enligt 24 kap. 2 § RB häktas oberoende av brottets svårhet. Det gäller om personen är misstänkt på sannolika skäl för ett brott och vägrar uppge eller ljuger om sitt namn, eller om personen inte har hemvist i Sverige och det finns en risk att personen flyr för att undkomma lagföring. Att någon till exempel vägrar uppge sitt namn anses vara en indikation på att denne försöker undandra sig lagföringen.⁶⁶

24 kap. 3 § RB reglerar den så kallade utredningshäktningen. Enligt den bestämmelsen kan en misstänkt häktas med det lägre beviskravet *skäligen misstänkt*, om de övriga häktningsförutsättningarna i 24 kap. 1 och 2 §§ RB föreligger samt om det är av synnerlig vikt att personen tas i förvar i väntan på ytterligare utredning. Den kan användas i väntan på utredning som kan antas stärka misstankarna, till exempel i väntan på resultat från en teknisk utredning. Omhäktningsförhandling måste hållas inom en vecka, och för att rätten ska besluta om fortsatt häktning krävs att misstankarna då når upp till *sannolika skäl*.⁶⁷

3.4 De danska häktningsreglerna

3.4.1 Häktningsförfarandet

Precis som i Sverige är det rätten som, efter framställan från *politiet*⁶⁸, beslutar om en misstänkt ska häktas. Det stadgas i rpl. § 764 stk. 1. I beslutet ska det enligt rpl. § 764 stk. 4 framgå bland annat vilka omständigheter som

⁶⁵ Prop. 1986/87:112 s. 33–34

⁶⁶ Ibid., s. 32

⁶⁷ Ibid., s. 48 & 96

⁶⁸ I lagtexten står att framställan ska komma från *politiet*, men det innebär i praktiken att begäran kommer från den danska motsvarigheten till de svenska åklagarna. I Danmark är Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten inte separata myndigheter. För mer information se till exempel www.politi.dk.

ligger till grund för häktningen. Om den misstänkte häktas på grund av kollusionsfara ska det dessutom framgå vilka framsteg i förundersökningen som förväntas göras innan tidsgränsen för häktningen är nådd.

Inom 24 timmar efter att en misstänkt anhållits ska det enligt rpl. § 760 stk. 2 hållas ett så kallad *grundlovsförhör*, vilket liknar den svenska häktningförhandlingen. Ett *grundlovsförhör* med den misstänkte är ett noggrant förhör om brottsmisstankarna. Uppgifter från ett sådant förhör har högre bevisvärde i en framtida huvudförhandling än uppgifter från polisförhör, och kan dessutom innebära att det är svårare för den misstänkte att i efterhand ändra sina uppgifter. Eftersom den misstänktes berättelse har stor betydelse för målet i stort är det viktigt att de grundläggande reglerna om sådana förhör upprätthålls, så att den misstänktes rätt till en rättvis rättegång tillvaratas. Den misstänkte ska till exempel bli informerad om sin rätt att inte uttala sig och bli förordnad en försvarare.⁶⁹

I rpl. § 767 regleras hur ofta häktningsbeslutet ska omprövas. Där framgår att det vid det första häktningsbeslutet ska fastställas en frist för häktningen. Den fristen får högst vara fyra veckor lång. Därefter kan den förlängas med högst fyra veckor åt gången. Enligt rpl. § 767 stk. 2 kan rätten besluta om att häktningen ska fortgå utan att häktningsbeslutet omprövas, förutsatt att åklagaren väckt åtal och datum för huvudförhandling har satts.

En misstänkt får som huvudregel inte hållas häktad under en sammanhängande period längre än antingen sex månader eller ett år, vilket framgår av rpl. § 768a stk. 1. Gränsen på sex månader gäller om det föreskrivna straffet för det brott personen är misstänkt för understiger sex års fängelse. Gränsen på ett år gäller om det föreskrivna straffet är minst sex års fängelse.

Maxgränserna för häktning infördes för att förkorta de långa handläggningstiderna, vilket också ansågs kunna leda till att häktningsfrågan inte behöver behandlas lika många gånger i domstol. Ju kortare

⁶⁹ JOCHIMSEN 2012 s. 395–397

häktningstiden är, desto färre gånger måste det hållas omhäktningsförhandling.⁷⁰

Om det föreligger särskilda omständigheter kan rätten besluta om att tidsgränserna kan överstigas. Sådana särskilda omständigheter ansågs föreligga i en dom från Østre Landsret år 2008. De misstänkta stod i fallet åtalade för bland annat mordförsök och försök till grovt rån. Rätten bedömde då att omständigheterna i fallet, bland annat att de misstänkta försökt skjuta en person på öppen gata i ett tätbebyggt område, var så pass allvarliga att de misstänkta skulle hållas häktade ända fram till huvudförhandlingen trots att det innebar att tidsgränsen på ett år skulle överskridas.⁷¹

3.4.2 Förutsättningar för häktning i Danmark

Villkoren för häktning i rpl. § 762 stk. 1 slår fast att häktning får ske när det finns en *begrundet misstanke*. Den lägsta misstankegraden för tvångsmedel är *rimelig grund*, vilken gäller vid gripande. Den högsta är *særlig bestyrket misstanke*, och mellan dem placeras *begrundet misstanke*.⁷² I motiven till bestämmelsen framgår att det inte ansetts möjligt att i lagtext närmare utveckla vad som krävs i ett enskilt fall för att det ska nå upp till en specifik misstankegrad. Det ska istället avgöras av domstolen.⁷³

Tillsammans med kravet på *begrundet misstanke* finns också ett minimikrav på det straff som är föreskrivet för det aktuella brottet. I Danmark gäller att en person får häktas om det finns en grundad misstanke att denne begått ett brott som kan leda till fängelse i minst ett år och sex månader, vilket framgår av rpl. § 762 stk. 1. Precis som i Sverige handlar det alltså om strafframen och inte om det förväntade straffet för det aktuella brottet. Minimigränsen leder till en stor begränsning av vilka personer som kan häktas. Ur förarbetena framgår dock att en begränsning av möjligheter att

⁷⁰ Betänkning 2007/1492 s. 108–109

⁷¹ U.2009.923 Ø

⁷² SMITH 2008 s. 421–422

⁷³ Betänkning 1974/728 s. 21

häkta en misstänkt anses kunna göras utan skada för rättsprocessen, när det rör sig om brott med föreskrivna straff kortare än ett år och sex månader.⁷⁴

I rpl. § 762 stk. 1 räknas också häktningsgrunderna upp, och som redan konstaterats motsvarar dessa i stort de tre häktningsgrunderna i Sverige. I Danmark finns ytterligare en häktningsgrund. Det är den så kallade *retshåndhævelsearresten*, vilken stadgas i rpl. § 762 stk. 2. Genom den möjliggörs häktning som inte har med brottsbekämpning att göra, utan som istället ska tillfredsställa befolkningens rättskänsla. Om ett extra avskyvärt brott begåtts kan alltså den misstänkte häktas för att samhället skulle finna det orimligt att personen släpps fri. Eftersom en sådan ordning på vissa sätt kan tänkas stå i strid med grundläggande rättsprinciper ska den endast användas vid mycket allvarliga brott och i de fall där den misstänkte måste antas vara skyldig.⁷⁵ Bestämmelsen kan jämföras med den svenska presumptionsregeln som redogjorts för i avsnitt 3.3.2 ovan, vilken delvis fyller samma funktion.

I rpl. § 762 stk. 3 slås det fast att häktning inte får ske om brottet förväntas ge enbart böter, avgifter eller fängelse i mindre än 30 dagar. Vidare stadgas också att en misstänkt inte får häktas om frihetsberövandet skulle bli oproportionerligt i förhållande till hur det påverkar den misstänktes personliga omständigheter, i förhållande till sakens betydelse eller i förhållande till den påföljd som kan förväntas följa av brottet. Proportionalitetsbedömningen i rpl. § 762 stk. 3 ska göras utifrån omständigheterna i det specifika fallet.⁷⁶

⁷⁴ Ibid., s. 23–24

⁷⁵ SMITH 2008 s. 553–554

⁷⁶ Se till exempel U.2010.2666 Ø, där det inte ansågs proportionerligt att häkta en 17-åring misstänkt för stöld. Minderåriga ska i Danmark som huvudregel placeras på ungdomsinstitutioner vid häktning, men ingen plats på en sådan hade kunnat hittas åt 17-åringen. Den påverkan placeringen på häktet hade på 17-åringen ansåg rätten inte kunna motiveras av de skäl som förelåg för fortsatt häktning, och 17-åringen släpptes istället på fri fot.

3.5 De norska häktningsreglerna

3.5.1 Häktningsförfarandet

Även i Norge beslutas häktningsfrågan av rätten, vilket stadgas i strpl. § 184. Om en misstänkt är anhållen måste åklagaren enligt strpl. § 183, 1. ledd senast den tredje dagen efter anhållandet framställa yrkanden om häktning hos rätten. Ur strpl. § 184, 2. ledd framgår att beslutet om häktning ska innehålla information om vilken häktningsgrund som är aktuell, på vilket sätt personen är misstänkt och övriga grunder till frihetsberövandet. Det ska också innehålla information om att frihetsberövandet inte är oproportionerligt.

När en misstänkt blir häktad fastställer rätten en tidsfrist för hur länge häktningen får fortgå innan den måste prövas på nytt. Reglerna om det finns i strpl. § 185. Tidsfristen får inte överstiga fyra veckor, om det inte föreligger särskilda omständigheter, men den får förlängas med fyra veckor i taget. När åklagaren begär förlängning av häktningstiden ska denne uppge för rätten när förundersökningen förväntas vara färdig, vilket utredningsarbete som bedrivits sedan föregående häktningsförhandling samt vilket arbete som är kvar att göra. När fristen för häktningen tar slut ska den misstänkte enligt strpl. § 187a släppas på fri fot.

Det finns ingen tidsgräns för hur länge häktningen får pågå totalt, men det stadgas i strpl. § 187a att den misstänkte ska släppas på fri fot så fort det inte längre finns skäl för häktning. Ett eventuellt införande av maximala häktningstider har diskuterats i förarbeten, men har ännu inte ansetts nödvändigt.⁷⁷ Studien återkommer till frågan om maxgränser för i synnerhet häktning med restriktioner i kapitel 6.3 nedan.

3.5.2 Förutsättningar för häktning i Norge

De norska reglerna om häktning är lite annorlunda konstruerade än de svenska och danska. De utgår från strpl. § 171, vilken inte handlar om

⁷⁷ Ot.prp.nr.66 (2001-2002) s. 47–49

häktning utan om gripande. Villkoren för gripande i strpl. § 171, § 172, § 173, 2. ledd och § 173a gäller också, enligt strpl. § 184, 2. ledd, för bedömningen om huruvida en misstänkt ska häktas eller inte. Är förutsättningarna för gripande uppfyllda är alltså också förutsättningarna för häktning uppfyllda.

I strpl. § 171 räknas häktningsgrunderna upp. De tre första punkterna motsvarar de redan nämnda grunderna flyktfara, recidivfara och kollusionsfara. Vidare finns i Norge en fjärde häktningsgrund, som innebär att en person kan häktas om denne själv begär det på grund av verkställighetsskäl. Det rör situationer då en person väntar ett fängelsestraff och därför kan få avräkna tiden i häktet från det fängelsestraff som utdöms.⁷⁸

En misstänkt får enligt strpl. § 171 häktas om den med *skjellig grunn* kan misstänkas för ett brott. Innebörden av misstankekravet har förtydligats i praxis. I ett mål från Høyesterett år 1993 konstaterade rätten att *skjellig grunn* som utgångspunkt innebär att det ska vara mer sannolikt att den misstänkte är skyldig än att den misstänkte är oskyldig.⁷⁹

För att häktning ska vara möjligt ska misstankarna vidare röra ett brott som har ett minimistraff på mer än sex månaders fängelse, vilket framgår ur strpl. § 171. Vid ändringen av häktningslagstiftningen under 1980-talet diskuterades i förarbetena olika sätt att avgränsa häktningsmöjligheterna. Utöver den nuvarande bestämmelsen, med en begränsning utifrån strafframen, diskuterades två andra sätt att begränsa häktningsmöjligheterna. Det var antingen genom att konstruera en uttömmande lista på de brottsbestämmelser som kan föranleda häktning, eller genom att göra en lista på de brottskategorier där häktning kan bli aktuellt. Båda metoderna ansågs dock vara alltför lagtekniskt komplicerade och oöverskådliga. Eftersom strafframarna i stort ger uttryck för lagstiftarens uppfattning om de olika brottens svårhet, bedömdes det som en rimlig utgångspunkt i begränsningen av vilka brott som bör föranleda häktning. Sätts den gränsen för högt kan det bli nödvändigt att införa flera särregleringar på vissa områden, vilket skulle

⁷⁸ ANDENÆS OCH MYHRER 2009 s. 289

⁷⁹ Rt. 1993 s. 1302

leda till samma problem som om någon av de andra två metoderna användes.⁸⁰

I strpl. § 172 finns regler för de fall då brottet personen misstänks för kan ge fängelse i minst tio år, eller om brottet är grov kroppskränkning eller grov kroppsskada⁸¹. Det är då möjligt att gripa personen även om villkoren i § 171 inte är uppfyllda, förutsatt att det finns ett erkännande från den misstänkte eller att det föreligger andra omständigheter som särskilt styrker misstankarna. Enligt § 173 andra stycket kan dessutom den som saknar hemvist i riket gripas utan hänsyn till straffets längd.

3.6 Närmare om kollusionsfara i de skandinaviska länderna

Den häktningsgrund som är av huvudsaklig betydelse i studiet av restriktionsanvändandet i de skandinaviska länderna är kollusionsfaran, eftersom det endast är utifrån risken för att den misstänkte ska undanröja bevis som restriktioner kan meddelas.⁸²

I svensk rätt formuleras kollusionsfaran i 24 kap. 1 § 2 p. RB som att det finns en risk att den misstänkte ”[...] genom att undanröja bevis eller på något annat sätt försvårar sakens utredning [...]”. Ett syfte med häktning utifrån kollusionsfara är alltså att säkra bevisning, och i förlängningen att säkerställa lagföring.⁸³ I åklagarnas riktlinjer för hur kollusionsfaran ska bedömas framgår att det ska vara fråga om en beaktansvärd risk för att den misstänkte undanröjer bevis.⁸⁴

Vid bedömningen av om det föreligger kollusionsfara ska rätten enligt 24 kap. 1 § 1 st. RB ta hänsyn till brottets beskaffenhet, den misstänktes förhållande eller annan omständighet. I förarbeten framgår att kollusionsfaran

⁸⁰ NOU 1980:28 s. 39–43

⁸¹ Se § 272 respektive § 274 i den norska straffeloven.

⁸² Se 24 kap. 5a § RB, rpl. § 762 stk. 1 nr.3 och strpl. § 186a.

⁸³ BYLUND 1993 s. 115–116

⁸⁴ RåR 2015:1 s. 2

bedöms vara högre vid grov, organiserad brottslighet eftersom den misstänktes förluster vid en fällande dom i sådana mål är höga.⁸⁵ I åklagarnas riktlinjer gällande bland annat bedömningen av kollusionsfaran anses risken högre när det till exempel finns flera gärningspersoner, när brottsbytet fortfarande saknas eller om den misstänkte tidigare varit dömd för övergrepp i rättssak. Dessutom anses risken för kollusion i samband med brott mot närstående vara hög, till exempel när det rör sig om våld i nära relationer.⁸⁶

Risken för kollusion anses också minska ju längre tid förundersökningen fortgår. Frågan har behandlats i praxis flera gånger. I ett mål i HD från år 1952, där en misstänkt hade överklagat häktningsbeslutet efter att ha varit häktad i nio månader, släpptes den misstänkte på fri fot. HD menade att åklagaren inte tydliggjort vilka omständigheter som låg till grund för kollusionsfaran, vilket krävdes för fortsatt häktning.⁸⁷ De skäl som åklagaren lagt fram i början av häktningstiden var således inte tillräckliga för fortsatt häktning nio månader senare. Exakt hur lång tid en misstänkt kan hållas häktad innan faran för kollusion måste anses vara för liten för att motivera upprätthållandet av häktningen går dock inte att svara på.

I Danmark regleras så kallad *kollusionsarrest*, det vill säga häktning på grund av att det föreligger kollusionsfara, i rpl. § 762 stk. 1 nr. 3. Där stadgas att häktning på grund av kollusionsfara kan bli aktuellt när det *efter sakens omständigheter* kan antas att en misstänkt som är på fri fot kan försvåra utredningen av saken. Innebörden av *sakens omständigheter* har diskuterats i förarbeten, och precis som i Sverige specificeras det att den omständighet att det rör sig om organiserad brottslighet normalt bedöms föranleda en risk för kollusion.⁸⁸

Den i Norge motsvarande regeln om kollusion, benämnd som *bevisforspillelsefare*, finns i strp. § 171 første ledd nr. 2. Enligt bestämmelsen ska det finnas en närliggande fara för att den misstänkte undanröjer bevis. Det har i praxis slagits fast att det inte räcker med att den misstänkte skulle kunna

⁸⁵ SOU 1977:50 s. 154

⁸⁶ BRÅ:s rapport 2017 s. 32–33

⁸⁷ NJA 1952 s. 518

⁸⁸ Betänkning 1974/728 s. 26

undanröja bevis utan det måste finnas en reell möjlighet och en närliggande fara för att den misstänkte faktiskt kommer att utnyttja den möjligheten.⁸⁹

Att undanröja bevis och försvåra förundersökningen kan ske på flera olika sätt. Enligt svenska förarbeten åsyftas i lagtexten så kallade illojala handlingar. Det innebär handlingar som syftar till att förhindra en materiellt riktig dom. Det kan då handla om att till exempel kontakta medgärningsmän, gömma undan föremål eller avlägsna spår. Enbart själva kontakten med eventuella vittnen kan som utgångspunkt inte ses som en illojal handling. Om den misstänkte obehörigen försöker påverka vittnet är situationen däremot en annan.⁹⁰ De illojala handlingarna kan dessutom vara straffbara. Ett exempel på det är övergrepp i rättssak, vilket regleras i 17 kap. 10 § BrB och kan leda till upp till fyra års fängelse om brottet är av normalgraden.

En relevant fråga är i vilken utsträckning risken för kollusion ska röra enbart den egna brottsligheten, eller om det finns utrymme för att också inkludera andra personers brottslighet. I Sverige kan en misstänkt inte häktas om det enbart finns en risk för kollusion rörande en medgärningspersons brottslighet. Häkningsfrågan ska prövas individuellt för varje person i mål med flera misstänkta, även om målen handläggs tillsammans. I praktiken kan en misstänkts påverkan på utredningen av en medgärningspersons brottslighet i förlängningen också påverka utredningen av den egna brottsligheten, varför den praktiska bedömningen inte är helt okomplicerad.⁹¹

I Danmark står det tvärtom klart att häktning får ske på grund av risken för kollusion av enbart en medgärningspersons brottslighet. En misstänkt får alltså häktas om det finns risk för att denne annars varnar andra misstänkta, i synnerhet om målet rör organiserad brottslighet. Av förarbetena framgår dessutom att medgärningspersonen inte måste vara en del av det specifika straffbara förhållandet, utan att det kan handla om till exempel en person misstänkt för stöld och en person misstänkt för häleri.⁹²

⁸⁹ Rt. 1997 s. 87

⁹⁰ SOU 1977:50 s. 78 & 153–154

⁹¹ JO:s ämbetsberättelse 1986/87 s. 24

⁹² Betänkning 1974/728 s. 26

I Norge är det, precis som i Danmark, möjligt att häkta någon på grund av risken för kollusion gällande utredning av annans brottslighet. Det ska då röra sig om häktning av en medgärningsperson. I förarbetena till bestämmelsen framgår att det finns delade meningar om ordningen. Det viktigaste argumentet mot möjligheten att häkta en misstänkt på grund av risken för kollusion gällande utredningen av annans brottslighet är att det är oproportionerligt: den inskränkning häktningen innebär för den misstänkte kan inte motiveras med syftet av frihetsberövandet. Det lyfts dock samtidigt fram i förarbetena att möjligheten är viktig, framförallt när det rör organiserad brottslighet med många medgärningspersoner.⁹³

En annan relevant fråga är vilken betydelse den misstänktes erkännande har för påverkan på bedömningen av kollusionsfaran. I vilken utsträckning innebär ett erkännande att kollusionsfaran försvinner? Utgångspunkten är att det inte finns skäl för häktning på grund av kollusionsfara om den misstänkte erkänt.⁹⁴ JO har dock uttalat att det trots ett erkännande kan finnas risk för kollusion. Den misstänkte kan ta tillbaka erkännandet och efter att ha blivit försatt på fri fot försvåra utredningen, framförallt i stora mål med flera medgärningspersoner.⁹⁵

⁹³ Ot.prp. nr. 53 (1983-1984) s. 26–28

⁹⁴ EKELÖF, BYLUND, OCH EDELSTAM 2006 s. 58

⁹⁵ JO:s ämbetsberättelse 1986/87 s. 24

4 Restriktioner

4.1 Restriktioner i Sverige

4.1.1 Allmänt om restriktioner

I 24 kap. 5a § RB framgår att det är rätten som i samband med beslut om häktning eller åtalsförlängning ger åklagaren tillåtelse att meddela restriktioner. Där stadgas också, som redan konstaterats, att restriktioner endast får meddelas om det föreligger kollusionsfara.

Tillstånd att meddela restriktioner kan endast ges efter att åklagaren begärt det, och inte på eget initiativ av rätten. Det framgår bland annat av Högsta domstolens dom från år 2004, där Karlskoga tingsrätt agerat utan någon uttrycklig begäran från åklagaren genom att på eget initiativ ge tillstånd att meddela restriktioner. HD upphävde tingsrättens beslut och åklagarens rätt att meddela restriktioner just med hänvisning till att det inte kommit någon begäran från åklagaren om att meddela restriktioner.⁹⁶ Vidare ska rätten pröva frågan om tillstånd att meddela restriktioner varje gång frågan om häktning prövas. Det innebär att en prövning ska göras, efter begäran av åklagaren, vid häktningsförhandling, omhäktningsförhandling, vid prövning av förlängd åtalstid samt i samband med dom. Det enda tillfället en sådan prövning får göras utan åklagarens uttryckliga begäran är om häktningsbeslut eller beslut om restriktioner överklagas till högre instans.⁹⁷

Om rätten meddelar tillstånd för restriktioner prövar den som utgångspunkt endast om restriktioner alls får tillåtas, varefter åklagaren fattar beslut om att faktiskt meddela restriktioner. Om den häktade begär det ska rätten pröva de enskilda typerna av restriktioner som åklagaren beslutat om, vilket stadgas i 6 kap. 4 § 1 st. HktL. Det finns inga formkrav på den häktades begäran, och den kan framföras direkt under häktningsförhandlingen. Vid en

⁹⁶ NJA 2004 s. 547

⁹⁷ LINDBERG kommentar nr 870 till 24:5a RB.

sådan prövning ska rätten bedöma om en specifik typ av restriktion, till exempel begränsning av den intagnes rätt till besök, är motiverad.⁹⁸

Utöver möjligheten att begära rättens prövning av en enskild restriktion kan en häktad också enligt 6 kap. 4 § 3 st. HktL överklaga rättens generella tillstånd att meddela restriktioner. I en intervjustudie som Brottsförebyggande rådet (BRÅ) genomfört hävdade de deltagande åklagarna att själva häktningsbeslutet och det generella tillståndet att meddela restriktioner relativt ofta överklagas av den misstänkte. Att den misstänkte begär rättens prövning av en enskild restriktion i enlighet med 6 kap. 4 § 1 st. HktL uppgavs i samma studie dock vara mycket ovanligt, och få av de intervjuade intagna på häktet kände till att de har den möjligheten.⁹⁹

I praktiken blir en grundläggande fråga i vilken utsträckning åklagaren måste motivera åläggandet av restriktioner. Enligt förarbeten är en restriktion motiverad om det finns en påtaglig fara att den häktade utan restriktionen kommer att undanröja bevis. Rätten kan dock inte ställa för höga krav på att motiveringen ska vara detaljerad, eftersom förundersökningen måste skyddas. Det anses dock krävas mer detaljer ju längre tid förundersökningen pågått.¹⁰⁰

Frågan om vem ska besluta om enskilda restriktioner har diskuterats flera gånger i lagförslag och utredningsarbeten. År 2006 menade Häktesutredningen att en ordning där åklagaren vid häktningsförhandlingen måste redovisa vilka specifika restriktioner som denne vill ha tillstånd att ålägga den misstänkte borde övervägas. På så vis skulle rätten vid varje prövning av häktningsfrågan också pröva varje enskild restriktion. Enligt utredningen skulle det innebära ett skydd både mot att beslut fattas slentrianmässigt och mot att den misstänkte åläggs fler restriktioner än vad som är nödvändigt.¹⁰¹ Dessutom skulle den misstänktes försvarare ha större möjligheter att argumentera emot restriktionerna.¹⁰² Regeringen ansåg dock

⁹⁸ Prop. 1997/98:104 s. 37–39

⁹⁹ BRÅ:s rapport 2017 s. 57–58

¹⁰⁰ Prop. 1997/98:104 s. 52 & 69

¹⁰¹ SOU 2006:17 s. 128–131

¹⁰² EKELÖF, BYLUND, OCH EDELSTAM 2006 s. 126–127

att Häktesutredningens förslag inte skulle resultera i några betydande fördelar, eftersom det i praktiken inte skulle innebära någon stor förändring av lagstiftningen. Den häktade hade ju redan möjlighet att begära tingsrättens prövning av enskilda restriktioner.¹⁰³

Frågan behandlades igen i Häktes- och restriktionsutredningen år 2016. Också den utredningen föreslog att beslutsordningen skulle förändras, men då till att rätten efter begäran av åklagaren ska kunna ge tillstånd till en typ av restriktioner och inte generellt till alla. Utredningen argumenterade för att åläggandet av restriktioner på en individ är så pass ingripande att en sådan fråga bör prövas av rätten, inte av åklagaren ensam. Vidare skulle en sådan ordning tvinga åklagaren att mer ingående motivera åläggandet av restriktioner.¹⁰⁴

4.1.2 Gemensamhetsrestriktioner: Samsittning och vistelse i gemensamhet

I 6 kap. 2 § HktL finns sju punkter som specificerar vad som kan inskränkas när en misstänkt åläggs restriktioner. Uppräkningen är uttömmande, vilket innebär att inga andra typer av inskränkningar får göras. Punkterna tre till sju reglerar övriga restriktioner, vilka behandlas i avsnitt 4.1.3 nedan.

6 kap. 2 § 1 p. och 2 p. HktL rör begränsning av häktades kontakt med andra intagna. Det handlar dels om begränsning av möjligheten till så kallad samsittning, där två intagna som båda innehar restriktioner kan vistas tillsammans under delar av dagen, och dels om begränsningar i att vistas i gemensamhet med andra intagna utan restriktioner. När en intagen är placerad i gemensamhet med andra finns små möjligheter för åklagaren att kontrollera vilka den misstänkte har kontakt med utanför häktet.¹⁰⁵ Det är till exempel möjligt att kommunicera via andra intagnas brev eller telefonsamtal. Därför

¹⁰³ Prop. 2009/10:135 s. 114–115

¹⁰⁴ SOU 2016:52 s. 134–135

¹⁰⁵ RåR 2015:1 s. 5–6

tillåts häktade med restriktioner endast i undantagsfall vistas i gemensamhet med andra intagna utan restriktioner.¹⁰⁶

Enligt Riksåklagarens riktlinjer från år 2015 är det sällan möjligt att låta en häktad som är begränsad i sin kommunikation med omvärlden vistas i gemensamhet med andra intagna. Det skulle i så fall handla om en situation då det finns en risk för kollusion, men att den risken är så låg att det vore oproportionerligt att också ålägga den misstänkte gemensamhetsrestriktioner. Sådana omständigheter torde enligt nuvarande bedömningsgrunder vara ovanliga. Istället placeras intagna på restriktionsavdelningar, och beviljas så kallad samsittning.¹⁰⁷

Samsittning kan beviljas generellt, vilket innebär att åklagaren lämnar till Kriminalvården att besluta om vem som den häktade ska få vistas med. Åklagaren kan också, efter att Kriminalvården lämnat förslag på någon specifik intagen, besluta om samsittning med just den personen. Det finns då möjlighet att kontakta förundersökningsledaren i det andra målet och på så sätt minimera risken för kollusion.¹⁰⁸

4.1.3 Övriga restriktioner

När det beslutas om restriktioner tas ofta utgångspunkten i 6 kap. 2 § 5–7 p. HktL, vilka rör inskränkningar i den misstänktes rätt till besök, till elektronisk kommunikation samt till att ta emot och skicka försändelser. Det är sällan det finns ett behov av restriktioner utan att det finns ett behov av inskränkningar enligt 5–7 p.¹⁰⁹

Enligt 3 kap. 1 § HktL ska en intagen som huvudregel få ta emot besök. Det kan dock enligt 6 kap. 2 § 5 p. HktL begränsas genom restriktioner. Det krävs starka skäl för att helt förhindra en misstänkt från att träffa sin familj, speciellt med hänsyn till att möjligheten till övervakade besök finns. Eftersom kollusionsfaran antas avta ju längre förundersökningen pågått bör åklagaren

¹⁰⁶ LINDBERG 2012 s. 800

¹⁰⁷ RÅR 2015:1 s. 5

¹⁰⁸ Ibid., s. 5–6

¹⁰⁹ Ibid., s. 5–6

pröva om det är möjligt att åtminstone meddela lättnader i begränsningarna till besök.¹¹⁰ Den misstänkte kan då till exempel motta besök med en kriminalvårdare närvarande, eller motta besök under förutsättningen att den besökande underkastar sig visitationer.¹¹¹ På samma sätt är det möjligt att lätta på begränsningarna rörande elektronisk kommunikation, genom att till exempel tillåta avlyssnade telefonsamtal.¹¹²

I 6 kap. 2 § 7 p. HktL stadgas att rätten att sända och ta emot försändelser får inskränkas. Den häktade kan enligt 3 kap. 8–9 §§ HktL vägra brevgranskning, och får då sina öppnade brev så snart det finns möjlighet. För myndighetspost gäller dock som huvudregel att den inte får granskas.

Den häktade kan enligt 6 kap. 2 § 3–4 p. HktL begränsas i sin rätt att följa med i vad som händer i omvärlden och ta del av massmedia. Ett sådant behov kan finnas vid mycket uppmärksammade mål, då den misstänkte måste hindras från att till exempel läsa om utredningen i tidningen. Sådana restriktioner används dock endast i undantagsfall och endast under kort tid.¹¹³

4.2 Restriktioner Danmark

4.2.1 Allmänt om restriktioner

I Danmark görs en tydlig åtskillnad mellan att begränsa en häktad persons möjlighet till vistelse med andra intagna, så kallad *isolationsfængsling*, och de övriga restriktionerna. Därför skiljer sig också reglerna för hur och under vilka förutsättningar de två olika typerna av restriktioner kan beslutas. Gemensamt för båda typerna är dock enligt rpl. § 770 stk. 1 att en häktad enbart ska bli ålagd de restriktioner som är nödvändiga med hänsyn till antingen häktningens syfte eller med hänsyn till säkerheten på häktet.

Begränsning av den häktades kontakt med omvärlden, genom bland annat kontroll av besök och brev, regleras i rpl. §§ 771–773. Det framgår i

¹¹⁰ JO:s ämbetsberättelse 1996/97 s. 63

¹¹¹ LINDBERG 2012 s. 803–804

¹¹² JO:s ämbetsberättelse 1996/97 s. 63

¹¹³ RåR 2015:1 s. 6

rpl. § 771 stk. 1 att det är *politiet* som tar beslut om att begränsa den häktades möjlighet att ta emot besök. Ett sådant beslut tas alltså på eget initiativ av *politiet*, utan att ha prövats av domstol. Den häktade kan enligt bestämmelsen kräva rättens prövning av beslutet. I rpl. § 771 finns motsvarande regler för kontroll av den häktades brevväxling. Också gällande brev är det åklagaren som tar beslut om kontroll. Om ett brev bedöms kunna vara till skada för förundersökningen kan det beslagtas. För att *politiet* ska kunna upprätthålla beslaget måste dock frågan prövas av rätten. Också begränsningar enligt rpl. § 773, vilket bland annat innefattar begränsning av den häktades möjligheter till vistelse med specifika intagna, görs av *politiet* utan föregående prövning av domstol.

Enligt rpl. § 770a är det rätten, efter begäran av *politiet*, som beslutar om fullständiga gemensamhetsrestriktioner. Det är således endast rätten som kan besluta om fullständiga gemensamhetsrestriktioner. Begränsning av den häktades möjligheter till vistelse med specifika intagna beslutas dock av *politiet* utan att prövas i domstol.¹¹⁴

För fullständiga gemensamhetsrestriktioner finns i rpl. § 770c olika tidsgränser för hur lång tid som får gå innan restriktionerna måste hävas. Tidsgränserna varierar beroende på strafframen. Reglerna motiveras med att den negativa påverkan fullständiga gemensamhetsrestriktioner har på den misstänkte anses bli större ju längre tid personen är placerad i avskildhet.¹¹⁵ Är den häktade misstänkt för ett brott som inte kan medföra mer än fyra års fängelse är tidsgränsen enligt rpl. § 770c stk. 1 en sammanhängande period på 14 dagar. Enligt stk. 2 får fullständiga gemensamhetsrestriktioner vid ett brott som kan ge mellan fyra och sex års fängelse inte överstiga fyra veckor. För brott som kan leda till sex års fängelse stadgas i stk. 3 en tidsgräns på åtta veckor. De åtta veckorna kan enligt rpl. § 770d stk. 3, förlängas efter godkännande från *Rigsadvokaten*¹¹⁶.

¹¹⁴ JOCHIMSEN kommentar nr. 3631 till rpl. § 770a.

¹¹⁵ Betänkning 1983/975 s. 46–47

¹¹⁶ Motsvaras i Sverige av Riksåklagaren.

Reglerna om maximala tidsgränser för i synnerhet gemensamhetsrestriktioner kan spela en viktig roll i att begränsa restriktionsanvändandet. De behandlas därför närmare i kapitel 6.3 nedan.

4.2.2 Gemensamhetsrestriktioner: Isolationsfængsling och begränsad vistelse med vissa intagna

En häktad kan åläggas gemensamhetsrestriktioner i form av antingen *isolationsfængsel*, det vill säga fullständig begränsning av den häktades möjlighet till vistelse med andra intagna, eller begränsning i förhållande till enbart vissa specifika intagna.

I rpl. § 770a stadgas, som redan konstaterats, att rätten kan besluta att en häktad ska hållas helt avskild från andra intagna om *politiet* begär det. Utgångspunkten för *isolationsfængsel* är att den misstänkte är häktad på grund av risken för kollusion. Förutsättningarna för häktning på grund av kollusionsfara har behandlats ovan i avsnitt 3.6.

Övriga rekvisit för fullständiga gemensamhetsrestriktioner är enligt § 770a, sista punkten, att det finns bestämda grunder för att anta att häktningen i sig inte är nog för att hindra den misstänkte från att undanröja bevis eller på annat sätt försvåra utredningen av saken. Bedöms kollusionsfaran kunna avhjälpas av enbart häktningen kan alltså inte *isolationsfængsel* bli aktuellt.

Behovet av fullständiga gemensamhetsrestriktioner av häktade är enligt förarbetena uppenbart när det till exempel rör sig om två medgärningspersoner som inte lämnar samma redogörelse för omständigheterna i saken. Syftet med häktningen, att förhindra att de påverkar varandras berättelser, skulle då utan placering i avskildhet inte kunna uppnås. Även om de inte skulle vara placerade på samma häkte har de möjlighet att kontakta varandra via andra intagna. På samma sätt kan en häktad använda andra intagna för att kontakta någon utanför häktet, varför

endast kontroll av besök och brev inte alltid är tillräckligt. Det anses vara fallet i synnerhet när det rör sig om grov organiserad brottslighet.¹¹⁷

I avsnitt 2.3.1 ovan har bestämmelserna om *anticiperet bevisførelse* i rpl. § 747 stk. 3 behandlats. En av avsikterna med stk. 3 är att genom bevisupptagning innan huvudförhandlingen kunna upphäva den häktades placering i *isolationsfængsel*. Ursprungligen var regeln tillämplig endast då den häktade haft gemensamhetsrestriktioner i en sammanhängande period om tre månader.¹¹⁸ Möjligheten till bevisupptagning utom huvudförhandlingen har dock utvidgats sedan tillkomsten. I förarbetena framgår att det resonemang som motiverade möjligheten till bevisupptagning för häktade med gemensamhetsrestriktioner torde motivera samma möjligheter för misstänkta som är häktade utan restriktioner. Kollusionsfaran som föranleder restriktionerna försvinner eller minskar när bevisen är säkrade, och skälen för restriktioner finns då inte längre kvar. Detsamma anses också gälla för en misstänkt som är häktad på grund av kollusionsfara.¹¹⁹ Idag är regeln därför tillämplig på häktade med och utan restriktioner.

Möjligheten att begränsa en häktads möjligheter till vistelse med specifika intagna stadgas i rpl. § 773. Det innebär att den häktade inte placeras i gemensamhet med intagna som är olämpliga med hänsyn till risken för kollusion. I förarbeten till den förändring av de straffprocessuella reglerna som gjordes i början av 2000-talet konstaterades att begränsning av den häktades möjligheter till vistelse med andra specifika intagna ska användas i första hand, framför *isolationsfængsel*. Endast om sådana restriktioner med säkerhet inte är tillräckliga med hänsyn till utredningen av det aktuella brottet ska fullständiga gemensamhetsrestriktioner övervägas.¹²⁰

¹¹⁷ Betänkning 1983/975 s. 41–42

¹¹⁸ Betänkning 1998/1358 s. 93

¹¹⁹ Betänkning 2007/1492 s. 155

¹²⁰ LFB 2000-04-04 nr 14 s. 1–3

4.2.3 Övriga restriktioner

De övriga restriktioner som finns i Danmark regleras i rpl. §§ 771–773. Begränsning av den häktades möjligheter till besök får enligt § 771 göras med hänsyn till häktningens syfte. Den häktade kan då helt nekas besök eller endast tillåtas övervakade besök. Enligt rpl. § 772 får den häktades brevväxling kontrolleras. *Politiet* kan då läsa igenom breven innan de sänds eller tas emot.

Enligt rpl. § 773 kan *politiet* besluta om att ålägga den häktade andra restriktioner som är nödvändiga med hänsyn till häktningens syfte. Ett sådant exempel är begränsning av den häktades möjlighet till vistelse med vissa intagna, vilket behandlat i avsnitt 4.2.2 ovan. Andra typer av begränsningar som innefattas i bestämmelsen rör den häktades möjligheter att ta del av massmedia, vilka kan begränsas om upplysningar i det aktuella målet behandlas i media.¹²¹

4.3 Restriktioner i Norge

4.3.1 Allmänt om restriktioner

I strpl. § 186 framgår att det är rätten som beslutar om den häktade ska åläggas restriktioner. Rätten tar då ställning till vilken specifik restriktion som är nödvändig. Om det beslutas att den häktade ska begränsas i sin samvaro med specifika intagna, kan det överlåtas åt åklagaren att besluta vilka dessa personer ska vara.

Enligt strpl. § 186 ska beslutet om restriktioner ange på vilket sätt förundersökningen skulle skadas om den aktuella restriktionen inte åläggs den häktade. Det är viktigt att skilja på frågan om det finns grund för häktning med hänsyn till risken för kollusion, och frågan om det finns grund för att ålägga den misstänkte restriktioner på grund av risken för kollusion. Det ska finnas en risk för kollusion trots att den misstänkte är häktad för att restriktioner ska bli aktuella.¹²²

¹²¹ JOCHIMSEN kommentar nr. 3674 till rpl. § 773.

¹²² HORN 2017 s. 32

När en häktad åläggs fullständiga gemensamhetsrestriktioner ställs högre krav på bland annat hur frekvent beslutet ska omprövas.¹²³ Vad fullständiga gemensamhetsrestriktioner innebär behandlas vidare i avsnitt 4.3.2. Fullständiga gemensamhetsrestriktioner måste enligt strpl. § 186a omprövas med högst två veckors mellanrum. Om brottets utredning kräver det och den misstänkte har fyllt 18 år kan den fristen förlängas till fyra veckor.

Vidare finns en tidsgräns för hur länge en häktad får vara ålagd fullständiga gemensamhetsrestriktioner. Enligt strpl. § 186a 2. ledd får en häktad vara ålagd fullständiga gemensamhetsrestriktioner i maximalt sex veckor, om den straffbara handlingen personen är misstänkt för kan ge fängelse i upp till sex år. Om den häktade är misstänkt för flera brott som tillsammans kan ge fängelse i mer än sex år, och tungt vägande hänsyn gör det nödvändigt, kan den gränsen överskridas. Är den häktade misstänkt för ett brott som kan ge fängelse i mer än sex år får personen vara ålagd fullständiga gemensamhetsrestriktioner i maximalt tolv veckor. Om tungt vägande hänsyn gör det nödvändigt kan också den gränsen överskridas.

Vid införandet av maximala tidsgränser för fullständiga gemensamhetsrestriktioner diskuterades avvägningen mellan hänsyn till förundersökningen och hänsyn till den häktade. Vid grövre, organiserad kriminalitet anses hänsynen till förundersökningen väga tyngre, varför fullständiga gemensamhetsrestriktioner tillåts under en längre tid när det förskrivna straffet är högre.¹²⁴

I förarbetena till införandet av tidsfrister i tvångsmedelsanvändningen konstaterade en av de arbetsgrupper som utarbetat förslagen att fristregler i sig själv inte förkortar handläggningstiderna. Om långa handläggningstider, och därmed också långa häktnings- och restriktionstider, till stor del beror på bristande resurser i förundersökningsarbetet, hjälper införande av tidsfrister föga. Genom att införa sådana regler endast inom vissa områden kan

¹²³ Ibid., s. 34

¹²⁴ Ot.prp.nr.66 (2001-2002) s. 57–58

lagstiftaren däremot styra åklagaren och polisens prioriteringar. Därmed kan mer resurser läggas på de områden lagstiftaren anser viktigast.¹²⁵

Utöver tidsfrister för hur ofta ett restriktionsbeslut ska omprövas och för hur länge en häktad får vara ålagd restriktioner, är det möjligt att införa minimikrav på hur kort straff som kan vara föreskrivet för att restriktioner ska bli aktuella. En sådan åtgärd diskuterar Horn i sin avhandling om de norska gemensamhetsrestriktionerna.¹²⁶

Horn menar att det är rimligt att överväga ett högre minimikrav på strafframen vid fullständiga gemensamhetsrestriktioner än för själva häktningen. Det skulle överensstämma med de principer om mänskliga rättigheter som slår fast att åtgärder som leder till isolering av häktade endast ska användas när det är absolut nödvändigt. Genom en bestämmelse om ett minimikrav kan lagstiftaren tydliggöra vilka brott som är så pass allvarliga att de ska kunna föranleda sådana åtgärder.¹²⁷

4.3.2 Gemensamhetsrestriktioner: Fullständig eller delvis begränsning

I den norska straffprocessen finns tre olika typer av restriktioner: begränsning av den intagnes tillgång till tidningar och andra medier, begränsning av den intagnes kommunikation med omvärlden och begränsning av den intagnes möjligheter till vistelse med andra intagna.¹²⁸ Begränsning av den intagnes tillgång till massmedia och kommunikation med omvärlden behandlas vidare i avsnitt 4.3.3 nedan.

Precis som i Danmark görs i Norge en åtskillnad mellan fullständig och delvis begränsning av den häktades möjligheter till kontakt med andra intagna. Fullständiga gemensamhetsrestriktioner, som i Norge kallas fullständig isolering, regleras i strpl. § 186a. Där stadgas att en intagen får placeras i avskildhet, utan tillgång till att vistas i gemensamhet med andra

¹²⁵ Ibid., s. 13

¹²⁶ HORN 2017 s. 475–477

¹²⁷ Ibid., s. 476

¹²⁸ Ibid., s. 31

intagna, om det finns en närliggande fara för kollusion om den personen inte avskiljs. Fullständiga gemensamhetsrestriktioner får bara användas när det är absolut nödvändigt.¹²⁹

Kravet på närliggande fara ska enligt förarbetena tolkas på samma sätt som det likadant formulerade kravet för kollusionsfaran i strpl. § 171 1. ledd nr. 2, vilken redogjorts för i avsnitt 3.6 ovan. Det ska alltså finnas en reell möjlighet till kollusion, och det ska vara sannolikt att den misstänkte kommer att utnyttja den möjligheten.¹³⁰

Delvis begränsning av den häktades möjlighet till kontakt med andra intagna regleras i strpl. § 186 2. ledd. Där stadgas att den häktade kan vägras kontakt med vissa på förhand bestämda intagna. Vilka specifika intagna som den häktade inte får ha kontakt med kan rätten, som redan konstaterats, överlämna åt åklagaren att besluta om. I praxis har slagits fast att de intagna som den häktade utesluts från samvaro med som utgångspunkt ska vara bestämda, identifierbara personer. I ett mål från år 2002 hade åklagaren ålagt en häktad gemensamhetsrestriktioner gentemot alla intagna som inte själva var ålagda brev- och besöksförbud. Trots att ingen bestämd intagen specificerades i beslutet ansåg domstolen att förfarandet var godtagbart. Domstolen ansåg att det framgick ur förarbetena att ett beslut om vilka den häktade får vistas med, istället för vilka den inte får vistas med, är tillräckligt när endast gemensamhet med en mindre krets intagna är aktuellt.¹³¹

4.3.3 Övriga restriktioner

Enligt strpl. § 186, 2. ledd, kan den häktades möjligheter att skicka brev eller ta emot besök begränsas eller endast tillåtas i form av övervakade besök och brevkontroll. Vidare regleras begränsningar av den intagnes möjlighet att ta del av massmedia också i strpl. § 186, 2. ledd. Gemensamt för bestämmelserna är att rätten kan besluta om den typen av begränsningar i den utsträckning det är motiverat med hänsyn till sakens utredning.

¹²⁹ Ibid., s. 33

¹³⁰ Ot.prp.nr.66 (2001-2002) s. 192

¹³¹ Rt. 2002 s. 1392 & Ot.prp.nr.66 (2001-2002) s. 134

5 Häktning och restriktioner i praktiken

På de svenska häktena finns idag två olika typer av avdelningar – gemensamhetsavdelningar och restriktionsavdelningar. I praktiken placeras en intagen med restriktioner, oberoende av vilka restriktioner det rör sig om, så gott som aldrig i gemensamhet med andra intagna. De placeras istället på specifika restriktionsavdelningar där, bortsett från möjligheterna till samsittning, tillgång till vistelse i gemensamhet saknas.¹³² De spenderar då nästan alla dygnets timmar i sitt bostadsrum, som vanligen är ett litet utrymme med grundläggande utrustning som säng, skrivbord, tv och oftast en toalett.¹³³

Restriktionsanvändandet är omfattande i Sverige idag, både vad gäller restriktionernas utsträckning i tiden och antalet häktade med restriktioner. Vad gäller antalet häktade med restriktioner så har BRÅ i en undersökning kommit fram till att lite mer än två tredjedelar av alla häktade åläggs restriktioner någon gång under häktningstiden. Av dem som häktas enbart på grund av kollusionsfara har så gott som alla restriktioner. Vanligast är att den häktades kontakt med omvärlden och andra intagna begränsas, medan möjligheten att se på TV eller läsa tidningen är mer ovanliga. Under år 2015 var drygt 9000 personer häktade, vilket innebär att mer än 6000 av dem satt häktade med restriktioner.¹³⁴

Det förs ingen detaljerad statistik över de enskilda restriktionstyperna i Sverige. Mer än 60 procent av alla restriktioner är dock gemensamhetsrestriktioner. Sedan år 2015 registrerar åklagarna restriktionerna i ett nytt datasystem, och genom det finns tillgänglig statistik över hur många av de häktade med restriktioner som inte tillåts samsittning. Då framgår visserligen att tillstånd till samsittning getts mellan 50 och 60

¹³² Åklagarmyndighetens rapport 2014 s. 62

¹³³ BRÅ:s rapport 2017 s. 22

¹³⁴ Ibid., s. 43 & 51–59

procent av gångerna, men enligt BRÅ är samsittning inte alls så vanligt i praktiken. I ett stickprov från en dag år 2015 framkom att endast sju procent av de som var häktade med restriktioner hade samsittning.¹³⁵

Vad gäller häktningen och restriktionernas utsträckning i tiden så sitter vuxna i Sverige i genomsnitt häktade i två månader, enligt statistiska uppgifter från år 2014. Vid narkotikabrott är dock den genomsnittliga häktningstiden nästan dubbelt så lång. De som är häktade med restriktioner sitter i genomsnitt häktade i 68 dagar, vilket är ungefär en månad längre än dem utan restriktioner. Dessutom hävs sällan restriktionerna under häktningstiderna. I genomsnitt hävs restriktionerna först efter tre fjärdedelar av häktningstiden, och för mer än hälften av alla häktade med restriktioner kvarstår restriktionerna under hela häktningstiden.¹³⁶

Användandet av *isolationsfængsling*, det vill säga att en häktad åläggs fullständiga gemensamhetsrestriktioner, är idag relativt begränsat i Danmark. Det danska Justitsministeriet har sedan början på 2000-talet, då flera förändringar gjordes för att begränsa användandet, följt omfattningen av gemensamhetsrestriktioner för häktade. Statistik började samlas in år 2001, och idag finns alltså uppgifter från 16 år.¹³⁷

Enligt statistik från år 2016 var antalet häktade drygt 4200 personer. Av dem var mindre än en procent häktade med fullständiga gemensamhetsrestriktioner. Antalet häktade i *isolationsfængsling* har minskat mycket sedan starten av mätperioden. Under år 2001 räknades till totalt 553 misstänkta placerade i fullständig isolering, vilket kan jämföras med endast 37 stycken under år 2016. Det motsvarar drygt nio procent av de häktade år 2001, och alltså mindre än en procent år 2016.¹³⁸ Antalet häktade med restriktioner har alltså under de senaste drygt 15 åren begränsats avsevärt.

Eftersom antalet häktade med fullständiga gemensamhetsrestriktioner är så få i Danmark, kan den genomsnittliga tiden för när en häktad är ålagd fullständiga gemensamhetsrestriktioner variera relativt mycket från år till år.

¹³⁵ Ibid., s. 54

¹³⁶ Ibid., s. 56

¹³⁷ Justitsministeriets rapport 2017 s. 1

¹³⁸ Ibid., s. 1–3

Under år 2015 var den genomsnittliga tiden 19 dagar, medan den 2016 var 26 dagar. Under år 2016 satt dock ingen häktad med fullständiga gemensamhetsrestriktioner längre än 56 dagar. De som satt häktade med fullständiga gemensamhetsrestriktioner längst, mellan 43 och 56 dagar, var i huvudsak misstänkta för terrorism.¹³⁹

Precis som i Sverige är häktena i Norge utformade på ett sätt som gör att en häktad antingen är helt avskild eller vistas helt i gemensamhet med andra intagna.¹⁴⁰ Det finns mycket lite statistik tillgänglig om användningen av restriktioner i Norge. Vad gäller användningen av fullständiga gemensamhetsrestriktioner verkar de dock ha minskat. Från att ungefär 36 procent av alla häktade var ålagda fullständiga gemensamhetsrestriktioner år 2003 har det sjunkit till 12 procent av alla häktade år 2015. Under år 2014 upphörde mer än 90 procent av de fullständiga gemensamhetsrestriktionerna inom en månad.¹⁴¹

De kan anmärkas på att statistiken från de olika länderna inte berör samma år. Dessutom görs i den svenska statistiken ingen skillnad mellan gemensamhetsrestriktioner och övriga restriktioner, medan så tydligt görs i Danmark. Uppgifterna presenteras i huvudsak för att skapa en bild av omfattningen av restriktionsanvändandet och inte för att möjliggöra göra några betydande statistiska jämförelser mellan länderna, varför informationen ovan är tillräckliga. Bristen på utförliga statistiska uppgifter från de olika länderna har kommenterats i avsnitt 1.4 ovan.

¹³⁹ Ibid., s. 4

¹⁴⁰ HORN 2017 s. 482

¹⁴¹ NOU 2016:24 s. 325

6 Begränsning av restriktionsanvändandet

6.1 Inledning

6.1.1 Allmänt om begränsning av restriktionsanvändet

Utformningen av de straffprocessuella tvångsmedlen är en konstant avvägning mellan flera olika intressen. Det framgår tydligt ur framställningen ovan. Å ena sidan måste hänsyn tas till utredningens effektivitet och själva uppklarandet av brott. Å andra sidan måste rättssäkerheten och den misstänkta individens rättigheter tillvaratas. Avvägningen kompliceras också av det inte alltid är tydligt på vilket sätt de intressena står emot varandra. Att lägga stor vikt vid att ett brott utreds effektivt och skyndsamt kan till exempel innebära positiva effekter för rättssäkerheten, och genom det vara positivt i förhållande till den misstänktes rättigheter. Till exempel är det möjligt att en kort tid med restriktioner, som möjliggör ett effektivare utredningsarbete, också kan leda till kortare häktningstid totalt. Det kan dock samtidigt innebära just att den misstänktes frihet inskränks i större omfattning än vad den skulle gjort om dennes rättigheter fått väga tyngre.

Restriktionernas roll i straffprocessen är alltså komplicerad, och strategierna för hur de ska begränsas likaså. Inte minst med tanke på att de olika aktörerna inte förefaller vara överens om i vilken grad restriktionsanvändningen kan tänkas vara befogad.

Alla restriktioner som kan åläggas häktade är inte av samma dignitet. Det är uppenbart att fullständiga gemensamhetsrestriktioner är den mest ingripande åtgärden. Fullständiga gemensamhetsrestriktioner innebär placering i avskildhet, antagligen med isolering som följd, och är den restriktionsform som ensam kan påverka den häktade mest. Så torde vara

fallet även om den häktade samtidigt har tillgång till brevväxling, elektronisk kommunikation och besök utan några inskränkningar. En situation där en häktad enbart har fullständiga gemensamhetsrestriktioner och inga övriga restriktioner är visserligen orealistisk sett till restriktionernas syfte, men exemplet kan ändå illustrera hur ingripande gemensamhetsrestriktioner är. Troligen tillåter inga häkten besök dagligen, även om den häktade hade haft nog många anhöriga som har möjlighet att komma till häktet varje dag. Resultatet blir då att den häktade visserligen kan prata i telefon med anhöriga varje dag och få besök ett par gånger i veckan, men ändå under största delen av dygnet måste vistas ensam i sitt bostadsrum. Den häktade är då fortfarande helt beroende av häktespersonalen för att få kontakt med andra människor.

De tänkbara åtgärderna som kan genomföras för att begränsa restriktionsanvändningen tar sikte på olika saker. Att förändra beslutsordningen och införa obligatorisk domstolsprövning av alla eller vissa restriktionstyper handlar till exempel delvis om att begränsa antalet häktade som alls åläggs restriktioner. Att införa maximala tidsgränser fokuserar istället på just att begränsa tiden en häktad är ålagd restriktioner. Vidare kan vissa åtgärder användas för att styra restriktionsanvändandet, så de mildare formerna används hellre än de mer ingripande.

Det är rimligt att arbeta för att alla olika delar av restriktionsanvändningen begränsas. Möjligtvis är dock åtgärder som syftar till att begränsa restriktionernas utsträckning i tiden av högre prioritet än andra. Som framgår i avsnitt 1.1 ovan ökar den psykiska belastningen på den häktade när den är placerad med fullständiga gemensamhetsrestriktioner. Dessutom minskar den psykiska ohälsan längre in i häktningstiden bara om den häktade saknar restriktioner. Det är i sådana fall önskvärt att minimera den tid en häktad är ålagd restriktioner. Kanske är fulla restriktioner under en mycket kort tid mindre ingripande än enbart några restriktioner under mycket lång tid. Klart är dock att alla restriktionstyper måste anses vara mer ingripande för individen ju längre tid de upprätthålls.

Sammanfattningsvis borde alltså åtgärder som syftar till att begränsa den tid en häktad är ålagd restriktioner, kombinerat med åtgärder som syftar till att begränsa antalet häktade som åläggs fullständiga

gemensamhetsrestriktioner, vara de mest eftersträvansvärda typerna av åtgärder. Begränsningen av övriga restriktionstyper bör också undersökas, men sådana åtgärder är inte lika angelägna.

6.1.2 Sammanfattande komparation av häktning och restriktioner i de skandinaviska länderna

Som framgår ur framställningen ovan finns flera likheter i häktnings- och restriktionsreglerna i de skandinaviska länderna. Dessutom är utgångspunkten för behovet av restriktionsanvändning relativt lika. I alla de skandinaviska länderna är principerna om omedelbarhet, muntlighet och koncentration centrala i straffprocessen.

Det är inga stora skillnader i varken häktningsgrunderna eller övriga förutsättningar för häktning. Beviskraven verkar vara relativt likartade, och i alla länderna görs en proportionalitetsbedömning. En skillnad mellan länderna är möjligheten att häkta någon enbart på grund av risk för kollusion av annans brottslighet. Det är tillåtet i Danmark och Norge, men inte i Sverige. Det kan vid första anblick verka som en avsevärd skillnad. Innebörden är ju att en misstänkt person kan bli häktad, och ålagd restriktioner, trots att behovet för det inte finns vad gäller den egna brottsligheten. I praktiken är emellertid skillnaden kanske inte så stor, i synnerhet då det enbart handlar om att häkta någon på grund av medgärningspersons brottslighet. Eftersom gränsen för när kollusion rör egen eller medgärningspersons brottslighet inte är helt tydlig, är det möjligt att det egentligen inte är någon större skillnad länderna emellan.

Vad gäller restriktioner så finns något större skillnader i regleringarna mellan de olika länderna. Bland annat skiljer sig beslutsordningen åt. I Norge fattas beslut om varje enskild restriktion av rätten, i Sverige ger rätten ett generellt tillstånd till åklagaren att fatta beslut om enskilda restriktioner, och i Danmark beslutar rätten endast om fullständiga gemensamhetsrestriktioner medan *politiet* på eget initiativ fattar beslut om de övriga restriktionstyperna.

Vidare finns tidsgränser för restriktioner i Danmark och Norge, men inte i Sverige.

Förutsättningarna för restriktionsanvändningen i Skandinavien skiljer sig således en del mellan de olika länderna. Som framgår av kapitel 5 ovan skiljer sig också den praktiska användningen av de fullständiga gemensamhetsrestriktionerna mycket. Av den här studien framgår inte om länderna någonsin haft en ungefär lika omfattande restriktionsanvändning, eller om det så gott som alltid funnits stora skillnader. Kanske har Sverige alltid använt restriktioner i högre omfattning. Klart är dock att alla länderna fått motta internationell kritik för restriktionsanvändningen, och att endast Danmark och Norge kan uppvisa någon betydande positiv utveckling på området.

Det finns ett antal olika strategier som kan användas för att begränsa restriktionsanvändandet, och flera av de möjliga åtgärderna har redan genomförts i Danmark och Norge. Det är således, tack vare de relativt lika häktning- och restriktionsregleringarna i de olika länderna, tacksamt att inspireras av lösningarna i Danmark och Norge i det fortsatta arbetet med att förbättra den svenska lagstiftningen. Det är konstruktivt att, som i den här studien, generellt undersöka vilka begränsande åtgärder som vidtagits i Danmark och Norge. På så sätt är det möjligt att få en uppfattning om hur lagstiftningen på området kan utformas. Genom ytterligare studier om lagstiftningens effekter är det dessutom möjligt att dra mer ingående slutsatser om vilka åtgärder som är mest effektiva.

En viktigt, allmän slutsats som kan dras av de komparativa delarna av studien är således att det uppenbarligen finns flera åtgärder som kan vidtas för att begränsa restriktionsanvändandet. Flera av de danska och norska restriktionsbestämmelserna skulle kunna fungera även i Sverige, vilket behandlas i de följande avsnitten.

6.2 Begränsning genom effektivare bevisning

6.2.1 Vikten av tidig bevisning

Den för studien kanske mest relevanta kategorin av möjliga åtgärder för att begränsa restriktionsanvändandet handlar om att effektivisera arbetet med att säkra bevis. Som redan konstaterats används restriktioner just för att skydda bevisning och för att i förlängningen göra det möjligt att uppfylla principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration. I förarbeten, bland annat utredningen om processrätt och stora brottmål från år 2017, verkar det råda mer eller mindre enighet om att principerna fortsatt bör ha en stark ställning i den svenska straffprocessen. Regeringen uttalade år 2005 att principerna är den bästa garantin för materiellt riktiga avgöranden. Riktigheten i det uttalandet svår att bedöma, men det är med tanke på den politiska diskursen tydligt att förändringar som innebär att någon eller alla principerna helt förbises inte idag är ett realistiskt alternativ.

Det verkar rimligt att, som Utredningen om processrätt och stora brottmål föreslog i sitt delbetänkande från december år 2017, modifiera principerna något. Dagens bevisregler och deras relation till omedelbarhet, muntlighet och koncentration är på flera sätt en kvarleva från hur samhället såg ut vid RB:s tillkomst, och kan behöva en modernisering.

Fördelarna med tidig bevisning är uppenbara. Dels kan risken för kollusion minimeras, och restriktionerna därmed hävas tidigare, dels anses ju vittnesberättelser lämnade i nära anslutning till själva händelsen vara mer korrekta än berättelser lämnade längre ifrån händelsen. Tidig bevisning blir på så sätt viktig, speciellt med hänsyn till långa handläggningstider, där den häktade riskerar att vara ålagd restriktioner under lång tid samtidigt som bevisläget antagningsvis blir sämre.

Det finns dock också nackdelar med att till exempel tidiga vittnesutsagor dokumenteras i syfte att användas som bevis i huvudförhandling, speciellt under vissa specifika former. Utredning påverkas på olika sätt beroende på

om det rör sig om förhör av ett vittne eller den misstänkte. Sker bevisupptagning av ett vittnes berättelse lång tid innan huvudförhandlingen kan det tänkas att det försvårar försvararens arbete och riskerar den misstänktes rätt till en rättvis rättegång. Så är fallet i synnerhet om det till exempel rör sig om inspelade vittnesberättelser genomförda utom rätta. Det krävs då mycket tydliga regler om till exempel hur den misstänktes rätt till kontradiktion ska uppfyllas. Om det istället rör sig om förhör av den misstänkte krävs noga överväganden kring hur den misstänktes tidigaste berättelse ska hanteras om dennes berättelse förändras senare i processen. Samma problem finns idag vad gäller användandet av protokoll från polisförhör i huvudförhandling, och frågan är komplicerad.

Det finns således en del negativa sidor av att i allt för stor utsträckning gå ifrån principerna om omedelbarhet, muntlighet och koncentration. Det verkar emellertid som att en reformering av synen på principerna är oundviklig om restriktionsanvändningen ska kunna begränsas. Just tanken om bevisomedelbarhet är ju så starkt sammankopplad med restriktionsbehovet, och det är svårt att föreställa sig någon större minskning av restriktionsanvändningen utan att också förändra bevisreglerna.

6.2.2 Bevissäkring i domstol utom huvudförhandling

Ett sätt att säkra bevis under förundersökningen, innan huvudförhandlingen, är genom att rätten sammanträder för att ta upp beviset under förundersökningen. Det skulle innebära ett undantag till principen om omedelbarhet.

Möjligheten att säkra bevis i domstol utom huvudförhandlingen specifikt i syfte att upphäva häktning eller restriktioner finns redan i Danmark. Det är relevant att resonera kring hur och om regler liknande så kallad *anticipered bevisførelse* skulle kunna införas i den svenska rättsprocessen. Bestämmelsen verkar inte användas speciellt ofta i Danmark, men kan i teorin ha flera positiva effekter på restriktionsanvändandet.

Ett av förslagen från Utredningen om processrätt och stora brottmål handlar om att utvidga möjligheten till bevisupptagning i domstol utom huvudförhandling. Det finns redan bestämmelser om bevisupptagning utom huvudförhandling i svensk rätt, och de befintliga reglerna kan tänkas vara relativt enkla att bygga ut. Utredningen föreslår en ordning likt den i Danmark – att bevisupptagning utom huvudförhandlingen ska kunna ske i syfte att skapa förutsättningar för att häva restriktioner.

En sådan ordning innebär i praktiken att till exempel vittne, misstänkt eller målsägande hörs i domstol redan tidigt i utredningsarbetet. Därefter går det att föreställa sig några olika sätt att hantera det förhöret på. Dokumentationen av förhöret kan till exempel ersätta den vittnande personens närvaro under huvudförhandlingen. Ett sådant system skulle ställa höga krav på att förhöret genomförs utan att den misstänktes rätt till en rättvis rättegång kompromissas. Det innebär bland annat att rätten till kontradiktion måste tillvaratas redan vid de tidiga förhören. Det kan bli problematiskt, bland annat eftersom utredningen fortfarande pågår, och den misstänktes försvarare kan få svårt att ta del av allt aktuellt material.

Ett annat sätt att hantera förhöret kan vara att endast låta det komplettera ett förhör med samma person under huvudförhandlingen. Det skulle innebära en utökning av den nuvarande användningen av protokoll från polisförhör i huvudförhandlingen. En sådan ordning skulle föra med sig flera positiva resultat. Ett förhör i domstol måste anses ha högre bevisvärde än ett polisförhör. Det kan därför underlätta rättens bedömning. Vidare kan det försvåra ytterligare för alla parter att förändra sina berättelser under processens gång, vilket minskar risken för kollusion och därmed restriktionsbehovet.

En viktig fråga är i vilken utsträckning en reform av reglerna om bevisupptagning utom huvudförhandlingen skulle bli effektiv. Eftersom bestämmelsen knappt används i Danmark är det inte konstruktivt att i allt för stor utsträckning leta svar där, mer än för att besvara frågan om varför bestämmelsen inte används. Det är svårt att se att en sådan reform, utformad på samma sätt som i Danmark, ensam skulle göra någon betydande skillnad för restriktionsanvändandet. En förutsättning för att en ökad möjlighet till

bevisupptagning utom domstol ska leda till en mer generell minskning av restriktionsanvändandet är ju att möjligheten faktiskt utnyttjas. Risken för att möjligheten inte skulle användas speciellt ofta förefaller vara hög, sett till förhållande i Danmark.

En situation då en bestämmelse likt den danska regeln om *anticiperet bevisførelse* skulle kunna bli användbar är vid våld i nära relationer. Det är lätt att föreställa sig att det vid sådana brott är vanligt att offret eller eventuella vittnen ändrar sin berättelse efter en tid. Vid sådana brott anses kollusionsfaran vara relativt hög, vilken behandlats i avsnitt 3.6 ovan. Om offret hörs så fort som möjligt i domstol minskar behovet av att ålägga den misstänkte restriktioner avsevärt.

Mer komplicerad blir situationen vid organiserad brottslighet. Ju större organisation och ju fler personer som är inblandade i brottet, desto svårare blir det för åklagaren att avgöra vilka upptagna vittnesberättelser som kan ligga till grund för hävandet av restriktioner.

Ytterligare ett sätt att säkra bevis i domstol utom huvudförhandlingen är genom att införa grundligare förhör med den misstänkte redan under den första häktningsförhandlingen, i enlighet med ordningen i Danmark och i enlighet med det förslag som lämnades i Åklagarmyndighetens rapport från år 2014. Det danska *grundlovsforhøret* ger en bättre utgångspunkt för utredningsarbetet, genom att det inte endast tar sikte på häktningsfrågan utan också på skuldfrågan. Rent ekonomiskt är förslaget tacksamt, eftersom det knappast tar mycket mer resurser i anspråk än den nuvarande häktningsförhandlingen. Dessutom skulle det, som redan konstaterats, innebära att den misstänkte får svårare att förändra och anpassa sin berättelse till framstegen i förundersökningen.

Sverige bör införa både möjligheten till bevisupptagning utom huvudförhandling i syfte att häva restriktioner eller häktning, och möjligheten till ett mer ingående förhör gällande skuldfrågan av den misstänkte under häktningsförhandlingen. Om det är möjligt att utforma reglerna på ett sätt som säkerställer den misstänktes rätt till en rättvis rättegång kan de föra med sig åtminstone goda förutsättningar för ett minskat restriktionsanvändande.

6.2.3 Ökad användning av bild- och ljudupptagning

Tack vare den tekniska utvecklingen under de senaste årtiondena har också möjligheterna till ljud- och bildupptagning av olika bevis blivit större. Ordningen i Norge, där polisförhör i hög utsträckning dokumenteras med ljud- och bildupptagning, är relevant att behandla närmare.

I Norge tillåts ljud- och bildupptagningar av polisförhör under vissa förutsättningar ersätta det fysiska vittnesförhöret i huvudförhandlingen. Skulle det vara möjligt att införa en liknande, utvidgad regel i svensk rätt, som istället för att syfta till att skydda särskilt sårbara personen tar sikte på upphävande av restriktioner? Det skulle innebära att förhör inspelade utom rätta kan spelas upp direkt som bevisning i domstol, och inte endast användas när vittnet till exempel ändrar sitt vittnesmål. Det finns flera vinster med ett sådant system. Det kan bland annat leda till att restriktionerna kan hävas tidigare, eftersom risken för kollusion minskar. De tänkbara negativa konsekvenserna av en sådan ordning kan dock vara större än eventuella vinster. Rättssäkerheten kan äventyras för den häktade individen eftersom vittnen inte förhörs i domstol där den misstänkte har större möjligheter att tillvarata sin rätt och där det finns mer inbyggda kontrollfunktioner för rättssäkerheten

En mer realistisk förändring är att en ökad möjlighet att ta upp bevis i domstol utom huvudförhandling kombineras med en hög användning av ljud- och bildupptagning. Samma argument som används för att motivera användningen av ljud- och bildupptagning i överrätterna kan till stor del användas för att motivera en liknande användning i första instans. En uppspelning av ljud- och bildupptagning från ett förhör i en lägre instans anses inte försämra domstolens möjlighet att bedöma vittnets utsaga. Det samma torde gälla i tingsrätten, speciellt om det kombineras med en ökad möjlighet att ta upp bevis i domstol utom huvudförhandling.

Möjligheten till ljud- och bildupptagning av sådana mer noggranna förhör med den misstänkte under den första häktningsförhandlingen som föreslagits i avsnitt 6.2.2 ovan kan övervägas. Det skulle innebära goda möjligheter till

att använda dokumentationerna av förhöret i huvudförhandlingen, eftersom ljud- och bildupptagning anses nästan likvärdigt ett fysiskt förhör. På så sätt kan förhör med den misstänkte under huvudförhandlingen kompletteras med upptagningar av de tidiga förhören. Kanske kan en sådan ordning minska behovet av restriktioner, eftersom den misstänkte inte på samma sätt har möjlighet att anpassa sin berättelse utifrån framstegen i utredningen.

Ljud- och bildupptagningarnas relation till omedelbarheten är komplicerad. De kan inte sägas vara medelbara på samma sätt som en skriftlig vittnesattest är. De kan heller inte ses som omedelbara, förutsatt att omedelbarhetsprincipen tolkas strikt som att beviset ska tas upp omedelbart av rätten. I förhållande till ett av syftena med omedelbarheten – att underlätta rättens trovärdighetsbedömning av vittnet – kan en ljud- och bildupptagning dock uppfylla det lika väl som ett fysiskt vittnesförhör. En av de tänkbara modifieringarna av omedelbarhets- och muntlighetsprincipen är alltså att ljud- och bildupptagningar av förhör under vissa förutsättningar ska ses om omedelbara.

6.3 Begränsning genom maximala restriktionstider

Ett annat möjligt sätt att begränsa restriktionsanvändandet är genom införandet av maximala restriktionstider. Frågan har diskuterats ett flertal gånger i alla de skandinaviska länderna, och i Danmark och Norge finns maxgränser för hur länge en häktad får vara ålagd gemensamhetsrestriktioner. Inte i någon av länderna finns dock för de övriga typerna av restriktioner.

De danska reglerna om maxgränser för gemensamhetsrestriktionerna finns i rpl. § 770c, vilket redogjorts för i avsnitt 4.2.2 ovan. De maximala tidsgränserna är 14 dagar, fyra veckor eller åtta veckor, beroende på vilket straff som är föreskrivet för det aktuella brottet. Det är svårt att veta exakt vilken effekt tidsgränserna har på den danska restriktionsanvändningen. Det kan dock konstateras att de som är häktade med restriktioner i Sverige måste vänta avsevärt längre på att restriktionerna ska hävas än en häktad med fullständiga gemensamhetsrestriktioner måste göra i Danmark.

Vad gäller Norge är maxgränserna något högre – sex veckor respektive tolv veckor, beroende på de föreskrivna straffsatserna.

Begränsning av restriktionsanvändningen genom införandet av maximala tidsgränser för restriktionsanvändandet kan på samma gång vara en ganska enkel och en ganska trubbig åtgärd. Det är en tydlig markering från lagstiftaren, och det är relativt okomplicerat att införa. Dessutom kan det, vilket diskuterades i förarbetena till införandet av tidsgränser i Norge, innebära att lagstiftaren kan styra resurserna i utredningsarbetet. Speciellt om det kombineras med skiftande maxgränser beroende på brottets svårhet. Införandet av maximala tidsgränser kommer dock inte, som också konstaterades i de norska förarbetena, automatiskt leda till kortare handläggningstider. Frågan är också hur effektiv en sådan åtgärd är.

Om problemet med långa restriktionstider till största del härrör från bristande resurser i utredningsarbetet, kan en sådan reglering bli kontraproduktiv. En maximal tidsgräns som inte kan uppfyllas, av skäl som till exempel har att göra med att åklagare och polis inte hinner utreda brottet nog snabbt, skulle kunna leda till allt för många undantagssituationer. Tillämpningen av bestämmelsen skulle då riskera att bli inkonsekvent. Om bestämmelsen istället tillämpas helt konsekvent, och restriktionerna hävs efter den maximala tiden utan att utredningsarbetet fortskridit i nog högt tempo, finns en risk för att kollusionsfaran fortfarande är hög och att den misstänkte således får större möjligheter att försvåra utredningen.

Att det eventuellt saknas resurser inom rättsprocessen är inte ett juridiskt utan ett ekonomiskt och politiskt problem i första hand. Sett till endast det juridiska är införandet av tidsgränser en bra åtgärd. Det är rimligt att det inte ska vara tillåtet att låta en häktad vara ålagd restriktioner under en obegränsad tid. Det kan underlätta tillvaron för den häktade att veta den maximala tiden som denne kan komma att vara ålagd restriktioner, eftersom det minskar ovissheten och möjligen kan bidra med positiva effekter på den häktades psykiska hälsa. Att skärpa restriktionsreglerna i det avseendet är viktigt också med hänsyn till att Sverige helt saknar tidsgränser för häktning generellt. Dessutom skulle införandet av maximala tidsgränser för restriktioner

innebära ett tydligt svar på den internationella kritiken som Sverige fått motta från bland annat CPT.

6.4 Begränsningar utifrån strafframarna

Det framgår ur framställningen i kapitel 3 ovan att det redan finns begränsningar utifrån strafframarna var gäller själva häktningen. I inget av de skandinaviska länderna finns dock någon ytterligare gräns vad gäller användandet av restriktioner. Som presenterades i avsnitt 4.3.1 diskuterade Horn i sin avhandling möjligheten att begränsa gemensamhetsrestriktionerna genom att införa ett högre minimikrav på strafframen enbart för själva restriktionsfrågan. Det skulle alltså innebära det finns ett krav för själva häktningen och ett högre krav för att därefter ålägga den häktade restriktioner. Till exempel skulle en person misstänkt för ett brott som kan ge minst sex månaders fängelse kunna bli häktad, vilket är den nuvarande minimigränsen i Norge, men bara en person misstänkt för ett brott som kan ge minst två års fängelse kunna bli ålagd restriktioner. Horn menar att en sådan reglering kan leda till att de fullständiga gemensamhetsrestriktionerna begränsas till endast de fall då det är absolut nödvändigt.

I Sverige är, som konstaterats i avsnitt 3.3.2 ovan, en av förutsättningarna för häktning att brottet personen är misstänkt har ett föreskrivet straff på minst ett års fängelse. Samma gräns gäller således för åläggandet av restriktioner. En möjlig förändring skulle då kunna vara att endast brott som kan ge minst två års fängelse kan föranleda fullständiga gemensamhetsrestriktioner. En sådan förändring skulle innebära en omvärdering av vilken risk för kollusion som är acceptabel i vilka situationer. Eftersom risken för kollusion är högre vid grov organiserad brottslighet, är också behovet av restriktioner högre vid sådana brott. Samtidigt finns uppenbarligen ofta risk för kollusion vid annan brottslighet, eftersom också personer misstänkta för mer ringa brott åläggs restriktioner. Genom att införa en högre gräns för strafframen vid åläggandet av restriktioner omöjliggörs således vissa eller alla restriktionstyperna för mildare brottslighet. Det innebär att den risk för kollusion som kan finnas vid

brott som inte kan föranleda restriktionsanvändning accepteras i utbyte mot att restriktionsanvändandet begränsas.

Införandet av en sådan ordning skulle betyda stora förändringar i restriktionslagstiftningen, eftersom det faktiskt omöjliggör för åklagare att använda restriktioner i flera fall. Positiva effekter med en sådan reform är just dock, som Horn skriver, att gemensamhetsrestriktionerna begränsas till just de mest nödvändiga fallen. Inför en sådan förändring skulle en genomgående undersökning av risken för kollusion, och därmed den faktiska påverkan på utredningsarbetet vid olika brottstyper, vara nödvändig.

6.5 Ökade möjligheter till domstolsprövning och förändring av beslutsordningen

En kategori av möjliga åtgärder rör beslutsordningen och själva prövningen av restriktionsbeslutet. Vid bedömningen av vem som ska fatta beslut om restriktioner, och i vilken utsträckning rätten ska pröva behovet av enskilda restriktioner, är det viktigt att ta hänsyn till vad den nuvarande ordningen innebär i praktiken. Det är inte nog att bedöma de nuvarande reglerna i ett juridiskt vakuum.

Av uppgifterna som de intervjuade åklagarna och intagna lämnade i BRÅ:s studie från år 2017 framgår att möjligheten att begära rättens prövning av en enskild restriktion inte nyttjas speciellt ofta i praktiken. Dessutom vet få intagna om att de har den möjligheten. Att de häktade saknar kunskap om sina rättigheter innebär att de faktiskt saknar praktiska möjligheter att begära prövning av beslut om enskilda restriktioner. Även om det antagningsvis inte är den viktigaste faktorn, kan den omständigheten tänkas bidra till en hög restriktionsanvändning. Det är därför uppenbart att bättre information till de häktade om deras rättigheter är nödvändig.

En närliggande fråga är om det är lämpligt att åklagaren ensam beslutar om enskilda restriktioner. Som framgått av framställningen ovan skiljer sig beslutsordningen gällande restriktioner något mellan de skandinaviska

länderna. I Norge tas alla beslut om restriktioner, oavsett om det rör gemensamhetsrestriktioner eller övriga, av rätten. Det är på flera sätt en eftersträvansvärd ordning. I synnerhet när det gäller något så inskränkande som fullständiga gemensamhetsrestriktioner är det viktigt med hög rättssäkerhet och ett starkt skydd av de mänskliga rättigheterna. En domstolsprövning måste anses bidra mer till ett rättssäkert förfarande än en prövning av endast åklagare eller polis.

Att begränsa användandet av restriktioner genom att förändra reglerna om vem som prövar restriktionsbehovet har diskuterats flera gånger i Sverige, vilket behandlats i avsnitt 4.1.1 ovan. Fördelarna med en ordning mer lik den i Norge är många. Det skulle ha en generell, positiv inverkan på rättssäkerheten. Det skulle också, som häktes- och restriktionsutredningen konstaterade år 2016, tvinga åklagaren att motivera åläggandet av restriktioner mer ingående, och genom det underlätta för den häktades försvarare.

En hel del kritik kan riktas mot regeringens inställning till förslaget från år 2006 om en förändrad beslutsordning gällande restriktioner. Regeringen jämförde då rättens obligatoriska prövning av varje enskild restriktion med den häktades möjlighet att begära prövning av en enskild restriktion, och menade att det skulle innebära ungefär samma sak. Det resonemanget är möjligen hållbar i teorin, men inte i praktiken. Med tanke på uppgifterna att de häktade sällan utnyttjar sin möjlighet att begära tingsrättens prövning, och dessutom sällan har kännedom om att den möjligheten existerar, kan de olika ordningarna inte ses som särskilt lika.

En häktad individ, och specifikt om personen är häktad med restriktioner, måste förlita sig på personal inom rättsväsendet för att kunna tillvarata sina rättigheter. Med stor sannolikhet saknar den genomsnittlige häktade tillräckliga juridiska kunskaper för att kunna göra det på egen hand. Med hänsyn till uppgifterna om de häktades bristande kunskap om sina rättigheter är det uppenbarligen inte tillräckligt att den häktade är förordnad en försvarare. Att i någon form överlämna ansvaret för att igångsätta den rättsliga kontrollen på individen innebär alltid en rättssäkerhetsrisk. Ett sådant överlämnande kan vara motiverat i flera fall, men inte när det gäller något

som i så hög grad som restriktioner inskränker på de grundläggande fri- och rättigheterna.

Möjligen kan den nuvarande ordningen i Sverige, där rätten ger ett generellt tillstånd att meddela restriktioner, motiveras med att det är effektivt och sparar resurser. Vidare gör det restriktionssystemet flexibelt. Rätten behöver genom det till exempel inte göra en lika ingående prövning, och åklagaren kan ta beslut om restriktioner snabbare. Att det på ett tidigt stadiet i förundersökningen av naturliga skäl är svårt att lägga fram konkreta och detaljerade argument för behovet av restriktioner är dock inte ett argument mot en prövning i domstol – grunderna för den enskilda restriktionen ska ju ändå kunna vara nog i en eventuell domstolsprövning efter den häktades begäran.

Inspiration till en tänkbar kompromiss vad gäller beslutsordningen kan hämtas i de danska restriktionsreglerna. *Isolationsfængsel*, det vill säga fullständiga gemensamhetsrestriktioner, har där en tydlig särställning. Fullständiga gemensamhetsrestriktioner är den enda restriktionstypen i Danmark som måste prövas direkt av rätten innan den kan åläggas den häktade. För övriga restriktioner gäller att *politiet* självmant kan fatta beslut, och att den häktade därefter kan begära rättens prövning.

Just rättens obligatoriska prövning av de fullständiga gemensamhetsrestriktionerna är något som bör införas i de svenska restriktionsreglerna. Det är en alltför ingripande åtgärd i individens liv för att något annat ska vara rimligt. Eftersom det kan tänkas att det trots allt krävs en del flexibilitet i restriktionsutövandet, kunde reglerna för de övriga restriktionerna förbli oförändrade. Det skulle alltså innebära att åklagaren kan få rättens generella tillstånd att ålägga en häktad någon av de mildare restriktionsformerna, men att fullständiga gemensamhetsrestriktioner kräver rättens specifika beslut. På så sätt stärks skyddet för individen, men systemet behåller en viss flexibilitet och snabbhet.

6.6 Övriga tänkbara åtgärder

Utöver de möjliga strategier för att begränsa restriktionsanvändandet som presenterats ovan finns flera andra tänkbara åtgärder. Det kan till exempel ställas krav på tydligare framsteg i förundersökningen för att restriktioner fortsatt ska beviljas. En sådan funktion finns på ett sätt redan idag eftersom åklagaren måste motivera restriktionsbesluten mer detaljerat ju längre tid som går, men det skulle också vara möjligt att införa en uttrycklig bestämmelse om det. Vidare är det möjligt att ställa högre krav på att bedömningen enligt dagens regler görs mer ordentligt under de ofta ganska summariska häktningsförhandlingarna.

Enligt uppgifter från danska åklagare, som presenterats i avsnitt 1.1 ovan, beror den kraftiga minskningen av restriktionsanvändandet på förändrade attityder. Danska åklagare skulle således vara mindre benägna att ålägga en häktad restriktioner, även om de hade samma möjligheter till det som de svenska. Frågan är i vilken utsträckning attitydförändringen lett till en minskad användning av restriktioner, och i vilken utsträckning förändringarna av restriktionsreglerna lett till förändrade attityder. Nyttjar danska åklagare restriktionsmöjligheterna fullt ut? Det framgår inte av den här studien. Om attityderna till att använda restriktioner förändrats på det sätt som de danska åklagarna uppger, är det troligt att så inte är fallet. Oberoende av svaret på den frågan måste en attitydförändring börja någonstans, och förändring av lagstiftningen på området kan tänkas ha en normerande verkan på personal inom rättsväsendet.

6.7 Slutsats och avslutande reflektioner

Svaret på uppsatsens frågeställning är att det finns flera möjliga åtgärder som kan vidtas för att minska restriktionsanvändandet i Sverige. Restriktionsanvändandet kan till exempel begränsas genom tidigare bevissäkring i form av till exempel bevisupptagning i domstol utom huvudförhandlingen eller genom en ökad användning av ljud- och bildupptagning som ersättning för eller komplement till fysiska vittnesförhör.

Vidare skulle begränsningar kunna göras genom att införa maximala restriktionstider, högre minimikrav rörande strafframen eller genom att se över möjligheterna till domstolsprövning och beslutsordningen.

Av de åtgärder som diskuterats ovan finns flera realistiska förslag som har utretts och som kan utredas vidare. Möjligtvis är det just åtgärder kopplade till bevissäkringen som skulle ha störst påverkan på användandet av restriktioner. Om inte behovet av bevissäkring funnits hade ju heller inte behovet av restriktioner funnits. Fördelen med andra typer av åtgärder, till exempel införandet av maximala tidsgränser för restriktionerna eller förändring av beslutsordningen, är dock att de inte på samma sätt står i konflikt med principerna om omedelbarhet, muntlighet och koncentration.

Det är rimligt att överväga om det finns ett lika stort behov av principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration idag som vid rättegångsbalkens införande. Principerna fick den centrala roll de har i rättsprocessen i en tid när samhället och kriminaliteten såg annorlunda ut än de gör idag. Som diskuterats i avsnitt 6.2.3 ovan innebär den tekniska utvecklingen att vi inte längre på samma sätt måste välja mellan en muntlig och omedelbar vittnesberättelse eller en skriftlig och medelbar vittnesberättelse. Det är idag, sett till kvaliteten på ljud- och bildupptagningen, ingen skillnad att se på ett inspelat förhör eller en människa på plats i rättssalen. Att spela upp en bild- och ljudupptagning av en vittnesberättelse står alltså inte i strid med omedelbarhetsprincipen.

Behovet av att skydda bevis vägs alltså mot den häktade individens rättigheter. Omfattningen av restriktionerna måste kunna motiveras med hänsyn till syftet med dem. Det är möjligt att argumentera för att restriktionsanvändandet i Sverige idag inte står i proportion till de eventuella vinster som följer av systemet. Det är dessutom svårt att svara på frågan om vilka specifika vinster det faktiskt handlar om. Rent teoretiskt borde ett land med hög restriktionsanvändning ha högre grad av lagföring än länder med låg restriktionsanvändning, allt annat lika. Annars fyller restriktionerna inte någon funktion alls. Är det möjligt att Danmark och Norge har en lägre grad av lagföring än Sverige på grund av deras markant lägre användning av restriktioner? Svaret på den frågan framgår inte av den här studien, och det är

en komplicerad sak att mäta eftersom hänsyn måste tas till andra möjliga variabler. Bland annat påverkas ju lagföringen i allra högsta grad av resurserna och arbetssättet hos polis- och åklagarväsende. Trots frågans komplexitet är det viktigt att den utreds närmare. Om det förhåller sig så som de danska åklagarna uttalat, att minskningen av användandet av fullständiga gemensamhetsrestriktioner inte medfört att det är svårare att klara upp brott, finns ju faktiskt inga goda argument för ett högt restriktionsanvändande.

Det är viktigt att åtminstone i teorin skilja mellan vad som är optimalt juridiskt, och vad som är optimalt ekonomiskt. Diskussionen om den juridiska utformningen av möjligheterna till restriktionsanvändning bör som utgångspunkt vara fri från ekonomiska hänsyn. I praktiken är så inte fallet. Det är nästan omöjligt att beröra det höga restriktionsanvändandet utan att också beröra resurstillgången i utredningsarbetet. Utformningen av våra rättsregler bör dock inte, när det handlar om något så inskränkande som restriktionsanvändning på häkte, styras av ekonomiska resurser.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det finns ett stort behov av förändringar i de svenska reglerna om restriktioner. Alltför många häktade är ålagda alltför ingripande restriktioner under alltför lång tid. Både Danmark och Norge har kommit längre i arbetet med att begränsa restriktionsanvändandet, och det är anmärkningsvärt att större ansträngningar inte gjorts för att åstadkomma en förändring även i Sverige.

Käll- och litteraturförteckning

Svenska rättsfall

NJA 1952 s. 518

NJA 2004 s. 547

RH 2013:8

Danska rättsfall

U.2009.923 Ø

U.2010.2666 Ø

Norska rättsfall

Rt. 1993 s. 1302

Rt. 1997 s. 87

Rt. 2002 s. 1392

Svenskt offentligt tryck och myndighetspublikationer

Brottsförebyggande rådet *Att minska isolering i häkte: lägesbild och förslag*
2017

Dir. 2016:31 *En modern brottmålsprocess anpassad även för stora mål*

Justitiekanslerns beslut, diariern 7718-11-21 m.fl. 2014

Justitieombudsmannens ämbetsberättelse 1986/87 s. 24

Justitieombudsmannens ämbetsberättelse 1996/97 s. 63

Kriminalvården *Psykisk hälsa hos häktade med restriktioner* 2011

Prop. 1986/87:89 *om ett reformerat tingsrättsförfarande*

Prop. 1986/87:112 *om anhållande och häktning. m.m.*

Prop. 1988/89:124 *om vissa tvångsmedel*

Prop. 1997/98:104 *Behandlingen av häktade*

Prop. 2004/05:131 *En modernare rättegång - reformering av processen i
allmän domstol*

Prop. 2009/10:135 *En ny fängelse- och häkteslagstiftning*

SOU 1938:44 *Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk II: Motiv
m.m.*

SOU 1941:7 *Förslag till rättegångsbalk*
SOU 1977:50 *Häktning och anhållande: Betänkande av utredningen ang. översyn av häktningsbestämmelserna*
SOU 1985:27 *Gripen, anhållen, häktad: Straffprocessuella tvångsmedel m.m.*
SOU 2006:17 *Ny häkteslag*
SOU 2016:52 *Färre i häkte och minskad isolering*
SOU 2017:7 *Straffprocessens ramar och domstolens beslutsunderlag i brottmål - en bättre hantering av stora mål: delbetänkande*
SOU 2017:98 *Tidiga förhör - nya bevisregler i brottmål*
Åklagarmyndigheten *Riktlinjer gällande restriktioner och långa häktningstider 2015*
Åklagarmyndigheten *Häktningstider och restriktioner 2014*

Danskt offentligt tryck och myndighetspublikationer

Betænkning 1974/728 *Betænkning om anholdelse og varetægt*
Betænkning 1983/975 *Betænkning om Isolation af varetægtsarrestanter*
Betænkning 1998/1358 *Strafferetsplejeudvalgets betænkning om varetægtsfængsling i isolation*
Betænkning LFB 2000-04-04 nr 14 *over Forslag til lov om ændring af retsplejeloven og straffeloven*
Betænkning 2006/1496 *om varetægtsfængsling i isolation efter 2000-loven*
Betænkning 2007/1492 *om Begrænsning af langvarige sigtelser og varetægtsfængslinger*
Justitsministeriets forskningskontor *Statistik om isolationsfængsling 2017*

Norskt offentligt tryck och myndighetspublikationer

NOU 1980:28 *Varetektsfengsling*
NOU 2016:24 *Ny straffeprosseslov*
Ot.prp. nr. 53 (1983-1984) *Om lov om ikraftsetting og endring av den nye straffeprossesloven m.m.*
Ot.prp.nr.66 (2001-2002) *Om lov om endringer i straffeprossesloven mv. (hurtigere straffesaksbehandling, varetektsfengsling i isolasjon mv.)*
Riksadvokaten *Tillrettelagt avhør - direktiver og retningslinjer 2015*

Internationella dokument

The Istanbul statement on the use and effects of solitary confinement,
adopted at the International Psychological Trauma Symposium,
Istanbul 9 december 2007

Report to the Norwegian Government on the visit to Norway carried out by
the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman
or Degrading Treatment or Punishment (CPT), *CPT/Inf (2011) 33*,
21 december 2011,

Report to the Danish Government on the visit to Denmark carried out by the
European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or
Degrading Treatment or Punishment (CPT), *CPT/Inf (2014) 25*, 17
september 2014,

Report to the Swedish Government on the visit to Sweden carried out by the
European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or
Degrading Treatment or Punishment (CPT), *CPT/Inf (2016) 1*, 17
februari 2016,

Övrig litteratur

ANDENÆS, JOHANNES BRATT, OCH TOR-GEIR MYHRER | *Norsk straffeprosess*
: *samlet utgave*, Oslo: Universitetsforlaget 2009

BOGDAN, MICHAEL | *Komparativ rättskunskap*, Stockholm: Norstedts
juridik 2003

BORGSTRÖM, CLAES | 'Bevisvärdering i brottmål' i *Ny Juridik*, nr. 2 1998, s.
99

BYLUND, TORLEIF | *Tvångsmedel. 1, Personella tvångsmedel i*
straffprocessen, Uppsala: Iustus 1993

EKELÖF, PER OLOF, TORLEIF BYLUND, OCH HENRIK EDELSTAM | *Rättegång.*
H. 3, Stockholm: Norstedts juridik 2006

EVANS, MALCOLM DAVID, OCH RODNEY MORGAN | *Preventing torture: a*
study of the European convention for the prevention of torture and
inhuman or degrading treatment or punishment, Oxford: Clarendon
Press 1998

- FITGER, PETER, MONIKA SÖRBOM, TOBIAS ERIKSSON, PER HALL, RAGNAR PALMKVIST, OCH CECILIA RENFORS | *Zeteo - lagkommentarer: Rättegångsbalken*, Internetupplaga uppdaterad per 20 juni 2017, besökt 2017-11-14
- HORN, THOMAS | *Fullstendig isolasjon ved risiko for bevisforspillelse : rettspolitiske vurderinger*, Bergen: Fagbokforlaget 2017
- JOCHIMSEN, JØRGEN | *Karvnov - lagkommentarer: Retsplejeloven*, Internetupplaga uppdaterad per 1 juli 2017, besökt 2017-12-01
- JOCHIMSEN, JØRGEN | *Bevisførelse i retssager : oversigt over regler og afgørelser i borgerlige retssager, herunder i småsagsprocessen, og i straffesager*, København: Karnov Group 2012
- KLEINEMAN, JAN | 'Rättsdogmatisk metod' i *Juridisk Metodlära*, Fredric Korling och Mauro Zamboni (red), Lund: Studentlitteratur 2013, s. 21-45
- LINDBERG, GUNNEL | *Karnov – lagkommentarer: Rättegångsbalk*, Internetupplaga uppdaterad per 1 juli 2017, besökt 2017-11-16
- LINDBERG, GUNNEL | *Straffprocessuella tvångsmedel : när och hur får de användas?*, Stockholm: Karnov Group 2012
- SANDGREN, CLAES | *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare : ämne, material, metod och argumentation*, Stockholm: Norstedts juridik 2015
- SCHARFF SMITH, PETER | 'The Effects of Solitary Confinement on Prison Inmates: A Brief History and Review of the Literature' i *Crime and justice: a review of research*, Michael H. Tonry (red.), Chicago: University of Chicago Press 2006
- SMITH, EVA | *Straffeprocessen*, København: Thomson 2008
- WELIN, HANNA | 'Här bryts isoleringen för att lugna de misstänkta' i *Sydsvenskan* den 16 november 2016. (Tillgänglig: <https://www.sydsvenskan.se/2016-11-16/har-bryts-isoleringen-for-att-lugna-de-misstankta> 2017-10-04)

Övriga källor

- Åklagarmyndigheten: Lagföring 2017 <https://www.aklagare.se/om-oss/uppdrag-och-mal/statistik/lagforing/> hämtad: 2017-12-27